

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Elizabet Gašparov

**ODRŽIVOST KAO DRUŠTVENI IZAZOV: IDEJE RASTA I
RAZVOJA U DJELOVANJU NEVLADINIH ORGANIZACIJA
ZA ZAŠTITU OKOLIŠA U HRVATSKOJ**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

ODRŽIVOST KAO DRUŠTVENI IZAZOV: IDEJE RASTA I RAZVOJA
U DJELOVANJU NEVLADINIH ORGANIZACIJA
ZA ZAŠTITU OKOLIŠA U HRVATSKOJ

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Danijela Dolenec

Studentica: Elizabet Gašparov

Zagreb

veljača, 2017

Izjavljujem da sam diplomski rad "Održivost kao društveni izazov: ideje rasta i razvoja u djelovanju nevladinih organizacija za zaštitu okoliša u Hrvatskoj", koji sam predala na ocjenu mentorici doc. dr. sc. Danijeli Dolenec, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Elizabet Gašparov

SADRŽAJ

POPIS ILUSTRACIJA.....	5
1. UVOD	6
2. INTEGRALNA ODRŽIVOST: ZNAČENJE POJMA	8
3. RAST I RAZVOJ	10
3.1. Neodrživost ekonomskog rasta.....	11
3.2. Neodrživost kapitalizma	12
4. ODRŽIVI RAZVOJ: VODEĆA RAZVOJNO-EKOLOŠKA VIZIJA	14
4.1. Problem tumačenja održivog razvoja	16
5. ODRAST: POČETAK PROMJENE USTALJENIH NAČINA MIŠLJENJA	19
6. ULOGA NEVLADINIH ORGANIZACIJA ZA ZAŠTITU OKOLIŠA U REPOLITIZACIJI DISKURSA O ODRŽIVOSTI	22
6.1. Hrvatska i njezino kretanje prema održivosti	23
7. METODOLOGIJA I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	24
7.1. Metodološke napomene	24
7.2. Hipoteze istraživanja	25
8. ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	26
9. TREBAMO PROMJENU	31
LITERATURA.....	33
Internetske stranice	35
PRILOZI.....	37
Anketni upitnik	37
Popis nevladinih organizacija za zaštitu okoliša uključenih u istraživanje i područja u kojem djeluju	48
Odgovori nevladinih organizacija za zaštitu okoliša zašto je za njih održivi razvoj važan odnosno glavni cilj.....	49
Mišljenje nevladinih organizacija za zaštitu okoliša o problemu implementiranja ciljeva održivog razvoja	50
Mišljenje nevladinih organizacija za zaštitu okoliša o neodrživosti ekonomskog rasta	51
SAŽETAK.....	53
Ključne riječi	53

POPIS ILUSTRACIJA

Grafikoni

Grafikon 1: 10 od 17 UN-ovih Globalnih ciljeva održivog razvoja na čije ostvarivanje (direktno ili indirektno) utječu aktivnosti NVO-a za zaštitu okoliša.....	26
Grafikon 2: Stavovi NVO-a za zaštitu okoliša o rastu i razvoju	28

Tablice

Tablica 1. Povezanost aktivnosti NVO-a za zaštitu okoliša sa vrijednostima kojima teži odrast	30
--	----

1. UVOD

“S obzirom na sve veće iskorištavanje resursa, zagađenje okoliša, globalne klimatske promjene, ekonomsku i političku nejednakost u svijetu, širenje gladi i bolesti, energetske krize, rast populacije i druge globalne odnosno lokalne probleme, koncepti održivosti ključni su za opstanak života kakav poznajemo” (Šimleša, 2010: 8). Da bi njihova nastojanja oko održivosti bila smislena i učinkovita moraju svojim utjecajem “obuhvatiti, odnosno povezati i efikasno koordinirati sva važna područja društvenog života” (Geiger Zeman, Zeman, 2010: 88). Dio tog zadatka je i uspostavljanje ravnoteže između dugoročnog gospodarskog blagostanja, socijalne jednakosti i skrbi za okoliš. Rješenja ovog izazova pojavljuju se u 20. stoljeću pod zajedničkim nazivnikom *održivi razvoj*. Kao koncept održivosti, održivi razvoj ubrzo je postao misaonim okvirom koji dobiva značaj “normalnog paradigmatškog usmjerenja” (Kirn, 2000: 150) u djelovanju vlada, znanstvenika, korporacija, nevladinih organizacija i sl. “Simptom te normalnosti pokazuje se u tom da je u opsežnoj literaturi o najrazličitijim viđenjima i područjima održivog razvoja iznimno malo radova, koji prelaze paradigmatški okvir i istražuju same ciljeve, pretpostavke i temeljne uvjete održivog razvoja” (Kirn, 2000: 150). Razlog tome je što je održivi razvoj neodređen i neprecizno definiran pojam zbog čega shvaćanje održivog razvoja prvenstveno ovisi o vrijednostima i interesima onih koji ga razmatraju.

Potrebu za kritičkim propitivanjem održivog razvoja i sadašnjeg ekonomskog sistema u kojem se taj koncept provodi, potaknuo je odrast (eng. *degrowth*) - nova teorija, pokret i vokabular postrazvojne ere. Usporedbom temeljnih značajki održivog razvoja i odrasta, ovo je ujedno i prvi diplomski rad na području društvenih znanosti koji se bavi temeljnim karakteristikama odrasta kao koncepta održivosti. Odrast se u radu vidi kao početak promjene smjera ka postizanju održivosti, ali budući da se radi o novom misaonom okviru koji je u hrvatskom društvu još uvijek relativno nepoznat, njegov utjecaj još uvijek je iznimno daleko od utjecaja koji ima održivi razvoj.

Da bi društvo počelo razmišljati o novim putevima promjena, mora biti prvo informirano i upućeno. Upravo su organizacije civilnog društva važan akter u oblikovanju javne svijesti, a nevladine organizacije za zaštitu okoliša¹ (u nastavku NVO-e za zaštitu okoliša) svojim aktivnostima i djelovanjima utječu na znanje građana o okolišu i zaštitu

¹ Neke od njih deklariraju se kao udruge, a neke kao organizacije. U radu će ta dva pojma biti međusobno zamjenjiva odnosno koristiti će se pojam NVO.

prirode. Isto tako, većina NVO-a za zaštitu okoliša pokazuje svoj interes za održivi razvoj. A s druge strane, u zadnjih nekoliko godina počinje se govoriti o teoriji odrasta i njegovoj ulozi u postizanju održivosti. Zbog tih činjenica, zanima nas u kojoj mjeri su danas NVO-e za zaštitu okoliša, i svojim aktivnostima i svojim načinom razmišljanja, vezane za ideje održivog razvoja i ideje odrasta. Budući da je do sada provedeno mnogo istraživanja povezano sa održivim razvojem, u ovom radu će biti naglasak na promjenama kojima teži odrast. Stoga, istraživačko pitanje glasi: postoji li povezanost između aktivnosti koje provode NVO-e za zaštitu okoliša i vrijednosti kojima teži odrast? Osnovna tvrdnja koja se u radu želi potvrditi jest da postoji snažna povezanost između aktivnosti NVO-a i vrijednosti odrasta, a to ćemo ispitati istraživanjem.

U prvom poglavlju, da bi se naglasila potreba razlikovanja održivosti i održivog razvoja, definira se integralna održivost, koje pojmove obuhvaća, kako ju postići i ostvariti te kojem intenzitetu održivosti pripadaju održivi razvoj i odrast. Drugo poglavlje je srž samog diplomskog rada jer su upravo ideje rasta i razvoja temeljne točke u kojima se odrast razilazi sa održivim razvojem. U tom poglavlju objašnjava se kako je razvoj postao sinonim za rast, u kojem smjeru konceptualizacije razvoja ide održivi razvoj, a u kojem odrast te zašto su ekonomski rast i kapitalizam nespojivi sa održivošću. Da bi se vidjelo koliko je težak put prema održivosti kojim održivi razvoj neuspješno *korača*, a odrast tek počinje *hodati*, pokazuju treće i četvrto poglavlje. Treće poglavlje predstavlja glavne karakteristike održivog razvoja, kao vodeće razvojno-ekološke vizije suvremenog doba, koje su ujedno i njene glavne slabosti. Iz tog razloga, nastoji se objasniti zašto je održivi razvoj problematičan pojam, a teza o njegovoj proturječnosti potkrijepljena je argumentima o neodređenosti, nejasnoći i lažnom konsenzusu. Potpuno drugačiju viziju postizanja održivosti predstavlja četvrto poglavlje koje govori o odrastu i njegovim alternativnim idejama poput preraspodjele bogatstva i načinima smanjenja iskorištavanja resursa. Budući da je istraživanje usmjereno na nevladine organizacije za zaštitu okoliša u Hrvatskoj, u petom poglavlju autorica se osvrnula na perspektive održivosti u Hrvatskoj, na koji način NVO-e za zaštitu okoliša mogu doprinijeti repolitizaciji diskursa o održivosti te zašto upravo te organizacije igraju važnu ulogu u održivom upravljanju zajedničkim dobrima. U sedmom poglavlju analizira se istraživanje provedeno anketnim upitnikom i potvrđuju/odbacuju tri postavljene hipoteze. Osmo poglavlje je zaključak simboličnog naziva *Trebamo promjenu*.

2. INTEGRALNA ODRŽIVOST: ZNAČENJE POJMA

Integralna održivost o kojoj se govori u radu jest održivost koja obuhvaća sve aktivnosti koje ne dovode u pitanje život bilo kojeg bića, potiču njihovo blagostanje i to unutar prihvatnog kapaciteta ekosustava. Prije nego što se objasni pojam, navest ćemo tri bitne napomene: prvo, radi jednostavnosti, u radu će se koristiti pojam održivosti, a taj pojam će podrazumijevati integralnu održivost (osim ako nije drugačije naznačeno); drugo, koncept održivosti ne znači isto što i održivi razvoj jer je održivi razvoj tek jedan od smjernica koji teži održivosti, stoga će se u tekstu poštovati to razlikovanje. Posljednje, pojam održivosti neće biti reduciran samo na ekološku održivost, već će uključivati sve tri dimenzije (ekološku, ekonomsku i društvenu).

U pitanju postizanja integralne održivosti, prevladavajuće je mišljenje da je to "idealtipski cilj i teško se istodobno postiže u cijelosti. Realnije je govoriti o kretanju k održivosti / udaljavanju od neodrživih oblika ponašanja i djelovanja" (Lay, Šimleša, 2012: 27) te da "pojedine dimenzije održivosti ne mogu biti u stalnoj harmoniji, (...) (jer) međuodnosi dimenzija nisu jednostavni i linearni" (Lay, 2007: 36). No, postoje prijemna mišljenja što se tiče ostvarivanja održivosti jer, s jedne strane, autori gledaju na održivost kao svojevrsni "mega-cilj koji se u načelu može ostvariti u međugeneracijskoj (a ne unutargeneracijskoj) interakciji" (Cifrić, 2000: 237). Dok, s druge strane, autori koji ne dijele takvo mišljenje, smatraju da "održivost, zapravo, ne trpi nikakve odgode, nego se prakticira i *sada* i – posebno – *ovdje*" (Geiger Zeman, Zeman, 2010: 109). Sa izazovima održivosti se borimo svakodnevno, stoga autorica zastupa mišljenje da i ne trebamo i ne smijemo gledati na održivost kao nešto što se tek treba ostvariti jer "sve je jasnije kako ćemo zbog brzine klimatskih promjena i prevelikog pritiska na resurse koji osiguravaju energiju, imati sve više problema i sa zadovoljenjem potreba sadašnjih generacija" (Šimleša, 2010: 7).

"Do sredine 1990-ih održivost se uglavnom definirala i propitivala na globalnoj i nacionalnoj razini, no tada dolazi do svojevrsnog lokalnog zaokreta, pa se tema održivosti sve češće javlja u okvirima rasprava o razvoju zajednice i pokušajima njezine realizacije na lokalnoj razini (...) (kojoj) zacijelo pripada uloga najvažnijeg poligona za svakodnevno (...) življenje održivosti" (Geiger Zeman, Zeman, 2010: 84). No zajednica ne može biti održiva "ako troši resurse brže nego što se oni mogu obnoviti i ako proizvodi više otpada nego što ga prirodni sistemi mogu preraditi, ili ako se oslanja na udaljene izvore za zadovoljavanje svojih temeljnih potreba" (Maida, 2007: 249, cit. prema Geiger Zeman, Zeman, 2010: 90). Drugim

riječima, "budući da se povećavaju zahtjevi prema ekosustavu, *način gospodarenja i stilovi života* mogu se održati (samo) ako se poštuju *ekološka pravila održivosti* (smanjivanja, supstitucije, asimilacije i održivosti kvalitete)" (Cifrić, 2000: 236-237). Iz toga razloga, potrebno je jednako poštivati sve dimenzije održivosti kako bi se spriječila daljnja ekološka degradacija i neodrživost društva.

Promatrajući je po intenzitetu, održivost može biti slaba i jaka². Slaba održivost je pojam kojim se prihvaća ovisnost o prirodi, ali nema zaključka o "potrebi mijenjanja dosadašnjih praksi razvoja oslanjajući se na razvoj tehnologije" (Klepač, 2013: 63). Jaka održivost je shvaćanje da "priroda ima svoju inherentnu vrijednost i prava koja trebaju zaštitu, što vodi i dekonstrukciji pojma razvoja do zahtjeva njegova napuštanja" (Klepač, 2013: 63). Drugim riječima, zagovaratelji slabe održivosti smatraju da se ekološki resursi mogu zamijeniti sa ekonomskim i društvenim kapitalom, dok, s druge strane, zagovaratelji snažne održivosti smatraju da se ekološki resursi mogu zamijeniti isključivo sa drugom vrstom ekološkog kapitala i traže da društvo "bude spremno učiniti manje u smislu korištenja energetske i materijalne produkcije" (Ančić, Domazet, 2015: 457). Održivost bilo kojeg intenziteta ipak "zahtijeva da proizvodi i elementi koji ljudi ispuste u prirodu budu minimalizirani i što manje ugrožavajući za funkcioniranje biosfere" (Heinberg, 2007., cit. prema: Šimleša, 2010: 18).

Kada bismo ove karakteristike slabe i jake održivosti povezali sa karakteristikama održivog razvoja i odrasta, možemo reći da održivi razvoj teži slaboj održivosti, a odrast jakoj održivosti, što će daljnji tekst i obrazložiti. Sljedeće poglavlje pruža uvid u problematiku povezivanja razvoja sa rastom i zašto je imperativ ekonomskog rasta izvor problema, a ne rješenje.

² Postoji podjela održivosti i na četiri kategorije: vrlo slaba, slaba, snažna i vrlo snažna, istodobno povezane s politikom, ekonomijom i društvom (vidi: Carter, 2014: 220).

3. RAST I RAZVOJ

Pojam razvoja u današnjem značenju "nije postojao do kasnih 1940-ih, kad se *ekonomski razvoj* počeo povezivati s procesom kojim se željelo omogućiti da se na *nerazvijenim područjima* kopiraju uvjeti karakteristični za industrijalizirane narode" (Escobar, 2016: 49). Isto tako, "ponovno oživljenje klasičnog zanimanja za akumulaciju kapitala kasnih 1940-ih (...) bilo je još jedan bitan potporanj u procesu kojim je razvoj učvrstio svoje mjesto i otad se povezuje s rastom" (Escobar, 2016: 49).

Do sada se konceptualizacija razvoja kreće u tri smjera: prema teoriji modernizacije iz 50-ih i 60-ih godina koja se temelji na pretpostavci o pozitivnim učincima rasta; prema teoriji ovisnosti u kojoj se zagovara socijalistički oblik razvoja i prema poststrukturalističkoj teoriji koja govori o postrazvojnoj eri i redefiniranju razvoja. Marksistička kritika razvoja će u ovom radu biti izostavljena zbog čega ćemo govoriti o dva koncepta razvoja koji dominiraju u društvenoj znanosti, a to su razvoj kojeg nameće zapadni diskurs (održivi razvoj) i razvoj koji uzima u obzir zahtjeve društva (odrast).

Sljedbenici pokreta odrasta, odrastnici, protive se konceptu održivog razvoja zbog dvije njegove odrednice. Smatraju kako ekonomski rast, na kojem se temelji sustav koji provodi održivi razvoj, nije ekološki održiv. Drugi razlog je sama ideja razvoja³ zato što ona znači "obrazac jednoobrazne promjene prema američkom načinu života, koji se umnogome razlikuje od onoga na što se danas stavlja težište u nekim zemljama Juga i u pokretima poput *buen vivira*⁴" (Vanhulst i Beling, 2014. cit prema: Martínez-Alier, 2016: 76). Drugim riječima, razvoj je potreban, to nije upitno, ali sam koncept razvoja je krivo shvaćen. Veza između razvoja i održivosti moguća je, ali ona nije moguća kada se razvoj poistovjećuje s kvantitativnim rastom koji se gleda kao na jedini način rješavanja društvenih problema i kada se u razmišljanju o razvoju nameću isključivo uvjeti karakteristični za industrijalizirane narode, a ne specifične karakteristike koju svaka zemlja posjeduje. Razlozi neodrživosti ekonomskog rasta i kapitalističkog sustava koji ga zahtijeva obrazloženi su u sljedeća dva potpoglavlja.

³ Prema Escobaru (2016: 48) postoji više definicija razvoja jer "za mnoge razvoj je neizbježna strategija uz pomoć koje se siromašne zemlje trebaju modernizirati; za druge on je imperijalna prisila koju bogate kapitalističke zemlje nameću siromašnima (...), za treće je diskurs koji je izmislio Zapad radi kulturne dominacije".

⁴ Pojam *buen vivir* "potječe iz Južne Amerike i podrazumijeva kritiku konvencionalnih ideja o razvoju te nudi alternativu tim idejama" (Gudynas, 2016: 311).

3.1. Neodrživost ekonomskog rasta

“U suvremeno doba svaki pojedinac treba ponaosob tražiti smisao života. To razmišljanje temelji se na pretpostavci da svaki pojedinac ima pravo poslužiti se svim resursima potrebnima da se u upusti u tu potragu. Na društvenoj razini to se prevodi u zahtjev za rastom o kojem se ne može pregovarati: jedino uz rast mogu biti zadovoljeni zahtjevi svih pojedinaca” (Kallis i sur, 2016: 17). “Nesporo je kako je gospodarski napredak donio korist čovječanstvu. Međutim danas je jasno da taj gospodarski napredak nije u skladu s postulatima očuvanja okoliša. Ukoliko se u daljnje planiranje gospodarskog rasta ne uključi skrb o zaštiti okoliša, sasvim je izvjesno da će gospodarski rast izostati, a samim tim izostat će i napredak civilizacije” (Herceg, 2013: 251). Nadalje, kako naglašava Puđak (2007: 146), “ako nastavimo trošiti resurse (voda, tlo) ovom brzinom, oni će se nastaviti onečišćivati i nestajati u istom ili većem postotku. To će rezultirati zamrzavanjem ekonomskog rasta, koji će da bi se nastavio, morati osigurati još obradivih površina, što će za posljedicu imati daljnje uništavanje biološke raznolikosti”.

Dakle, glavni problem koji proizlazi iz paradigme ekonomskog rasta jest da ovisi o društvu i okolišu, a “ne može izranjati iz tkiva društva, a da i društvu i okolišu ne nanosi žestoke utjecaje” (Lay, 2007: 20). Radi se o *začaranom* krugu koji ne vodi prema održivosti. Štoviše, između održivosti i rasta “stalna je konceptualna i praktična napetost (jer) održivost izvire iz holističkog načela, dakle pristupa koji gaji cjelovitost. Rast je partikularan, tiče se materijalnog svijeta stvari kao dijela cjeline (...), rast automatski ne jamči opstanak (niti) ne mora automatski značiti i razvoj. A taj isti rast samorazumljiva je i neupitna dogma suvremenog doba” (Lay, 2007: 20). Osim što nije održiv, nije ni moguć jer “ne može zadovoljiti želju za statusnim dobrima. Još gore, zbog rasta su statusna dobra manje dostupna (...) Bez obzira na to upravo je san o dostupnosti statusnih dobara ono što održava želju za rastom u bogatim ekonomijama” (Kallis, 2016: 120).

Ostvareni rast se uobičajeno prikazuje kroz bruto domaći proizvod (BDP). No radi se o pokazatelju koji “ne razlikuje dobru i lošu ekonomsku aktivnost, nego sve aktivnosti jednako računa, (...), (a sa druge strane) ne uračunava mnoge korisne aktivnosti (jer) (...) kod tih aktivnosti ne dolazi do razmjene novca, (...), (te) ne pruža nikakve informacije o raspodjeli dohotka” (O'Neill, 2016: 91). Stoga se BDP sve više kritizira kao pokazatelj blagostanja (o čemu se detaljnije govori u petom poglavlju).

3.2. Neodrživost kapitalizma

Među brojnim kritikama⁵ o neodrživosti kapitalizma, ovdje ćemo se usredotočiti na četiri kritike, od kojih su posljednje tri izvedene iz Wrightovih "jedanaest načina na koje kapitalizam narušava radikalno-demokratski egalitarizam" (Wright, 2011: 43-44), a to su sljedeće: kapitalizam ne može funkcionirati bez rasta; promiče konzumerističku kulturu, razoran je za okoliš i ograničava demokraciju.

Kapitalizam se zasniva na (neodrživom) ekonomskom rastu kojeg nastoji održati putem iskorištavanja radne snage i eksploatacije prirodnih resursa. Ako dođe do smanjenja ili stagnacije rasta, povećava se stopa tih aktivnosti. Sve veće iskorištavanje radne snage dovodi do povećanja društvene nejednakosti, a sve većom eksploatacijom narušava se ekosistem koji ne sadrži beskonačne zalihe resursa. Dakle, matematički je nemoguće ostvariti rast kojeg kapitalizam zahtijeva, a bez rasta kapitalizam ne može funkcionirati⁶ jer je akumulacija kapitala njegova glavna sastavnica.

Drugi razlog neodrživosti kapitalizma koji se želi spomenuti je konzumeristička kultura. Radi se o "procesu stalnog *pozapadnjenja* vrijednosti, interesa i modela življenja" (Lay, 2007: 18) gdje je potrošnja zauzela središnje mjesto u društvenim aktivnostima. "Kao složena i slojevita društvena pojava, potrošnja, naravno, ima i okolišne aspekte jer i proizvodnja i potrošnja dobara u velikoj mjeri utječu na okoliš (...) Iz toga neizbježno proizlazi i konstantna kritika konzumerističke kapitalističke kulture kao bitno neodržive" (Geiger Zeman, Zeman, 2013: 150). Rješenje koje se danas nameće, *zeleniji* životni stil, također naposljetku zahtijeva potrošnju⁷, što je oprečno okolišno osviještenom ponašanju.

⁵ Primjerice, tri slabe karike kapitalizma navode Lay i Šimleša (2012: 109-110), a koja su usko povezana sa dvije kritike na koje se tekst oslanja. Prvo, "kapitalistički sustav Zapada (...) sve se više bavi optjecajem novca, dok se materijalna proizvodnja *prebacila* na zemlje u kojima postoji jeftina radna snaga. Drugo, na tržištu "sve postaje roba". Treća slabost je što "globalizacija podržava i podiže bogate (...), a lokalne ekonomije slabe i razaraju".

⁶ Navedene ograničene mogućnosti kapitalizma (da funkcionira bez ekonomskog rasta) neki autori okarakterizirali su kao "kraj kapitalizma". Vidi, primjerice, u: W. Moore, Jason (2015) *Capitalism in the Web of Life — Ecology and the Accumulation of Capital*. London: Verso.

⁷ Sve više se naglašava *nematerijalistički konzumerizam* kako bi se navelo javnost na manju potrošnju. No sve osim smanjenja potrošnje je neodrživo jer "nije smisao suzdržavati se od sve veće potrošnje, nego trošiti sve manje i manje" (Gorz, 1980. (1977.): 13, cit. prema Kallis i sur, 2016: 2). *Nematerijalistički konzumerizam* karakterističan je za zapadne zemlje i postupa upravo suprotno jer "iako nadahnut *nematerijalističkim* idejama i vrijednostima (...) pokazuje se striktno *materijalistički* i reduciran je na konzumerizam" (Geiger Zeman, Zeman, 2013: 152). Međutim, postoje načini življenja koji promiču istinski *zeleniji* životni stil, poput *zero waste* pokreta koji pruža strategije za smanjenje, ponovnu upotrebu i reciklažu otpada. *Zero waste* i odrast su u svojevrstnom "tandemu" (Gutberlet, 2016: 144) jer obje ideje, iako na različitim razinama, potiču jednostavniji, odgovoran i savjestan način življenja. Tako zahtjev odrasta za dubljom socio-ekološkom transformacijom nije usmjeren samo na ekonomske i političke institucije, već i na osobne vrijednosti i težnje.

Negativan utjecaj na okoliš je treća kritika kapitalizma. Naime, "izražena sklonost konzumerizmu u dinamici kapitalističkih tržišta ima strašne ekološke posljedice. U načelu bi porast produktivnosti mogao biti posve koristan za okoliš jer to znači da je za proizvodnju nekog danog *outputa* potrebno manje *inputa*. Međutim, sklonost koju kapitalistička konkurencija stvara prema širenju tržišta i potrošnji sve većih količina stvari znači da se porast produktivnosti u kapitalizmu općenito pretvara u više proizvodnje i više potrošačke standarde" (Wright, 2011: 67). Dakle, događa se upravo suprotno, tehnološki napredak je u službi rasta i opet je zaštita okoliša na zadnjem mjestu.

Neodrživost kapitalizma otkriva se kroz četvrtu kritiku koju želimo objasniti, a to je ograničavanje demokracije i sve veći proces depolitizacije. "Depolitizirajuće, neoliberalno ozračje" (Swyngedouw, 2016: 114), u kojem se trenutno nalazimo, odbacuje političko jer se ekonomski sustav temelji na kvantitativnom rastu "kao jedinim mogućim načinom pristupanja prirodi" (Swyngedouw, 2016: 114). "U tom smislu, suvremeni kontekst neoliberalnog kapitalizma javlja se kao post-politički prostor" (Asara i sur, 2015: 375) u kojem se ne postavlja pitanje je li sustav temeljen na rastu onaj smjer prema održivom življenju kojemu društvo ili bar dio društva teži. Prema Swyngedouwu (2016: 114), da bi društvo ponovno vratilo pitanja razvoja i zaštite okoliša u područje političkoga, moramo odvojiti "politiku kao javno upravljanje" od "političkog kao sfere agonističkih rasprava", a sve dok je kapitalizam "jedini razumni i mogući oblik organizacije društveno-prirodnog metabolizma" to nismo u mogućnosti učiniti.

4. ODRŽIVI RAZVOJ: VODEĆA RAZVOJNO-EKOLOŠKA VIZIJA

Tijekom 60-ih godina prošlog stoljeća ekonomski rast počinje se percipirati kao model koji će riješiti razvojne probleme nerazvijenih zemalja. No već u ranim 70-ima manifestiraju se nedostaci tog sistema, posebice zbog važnosti ekoloških problema. Rastući utjecaj zelenih političkih stranaka i uspostavljanje prvih NVO-a za zaštitu okoliša⁸ pokazuju značajnost ove problematike. No, iako se pozitivan utjecaj ekonomskog rasta na ekološku održivost doveo u pitanje, razvojni potencijal društva ostaje važna točka u politikama svih zemalja. Iz tog razloga, tražilo se novo razvojno načelo koje će povezati zahtjeve za većim gospodarskim rastom sa zahtjevima za očuvanjem okoliša i time osigurati održivost sadašnjih i nadolazećih generacija. Stoga je 1972. godine na Prvoj konferenciji UN-a o zaštiti okoliša iznesena ideja o održivom razvoju. U sljedećim godinama slijedi niz dokumenata vezanih za ovaj koncept - 1980. godine ideja je iznijeta u dokumentu *World Conservation Strategy*, dok šire značenje dobiva 1987. godine u publikaciji *Naša zajednička budućnost*. Ondje je održivi razvoj određen kao razvoj koji „izlazi ususret potrebama sadašnjih generacija bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe⁹“ (Our Common Future, 1987: 54, cit. prema Geiger Zeman, Zeman, 2010: 85). Ta se obzirnost spram budućih naraštaja odvija kao "obzirnost spram ukupne žive prirode (...), odnosno tako što sadašnji naraštaji pri poboljšavanju kakvoće života pomno paze da žive u okviru nosivog kapaciteta Zemljinih ekosustava" (Zeman, 2007: 74).

Nakon publikacije iz 1987. godine, poznate i kao *Brundtland Report*, "načela održivog razvoja bila su osnova za dnevni red Summita o zemlji u Rijju (1992.), gdje je donijeta *Agenda 21*¹⁰, dokument koji sadrži mjere za globalno partnerstvo za održivi razvoj" (Carter, 2004: 214-215). Spomenuta konferencija ujedno je i "najsnažniji poticaj globalnoj afirmaciji koncepta održivog razvoja" (Herceg, 2013: 256). Dakle, održivi razvoj tada postaje "globalna koncepcija" (Bečić, Švarc, 2013: 68). S jedne strane, zato što je globalitet "obilježje održivosti u tom pogledu što proizlazi iz ograničenih resursa" (Bečić, Švarc, 2013: 68), a s druge strane, zato što se uvodi u sve moguće *pore* društvenog života¹¹. Drugim riječima, postao je "jedan od

⁸ Greenpeace, WWF i Friends of the Earth.

⁹ Kritika održivog razvoja u sljedećem potpoglavlju temeljit će se na toj definiciji. A za druge definicije održivog razvoja vidi u: Herceg, 2013: 262-263.

¹⁰ Osim Agende 21, rezultat Konferencije bila je i Deklaracija o okolišu i razvoju koja sadrži 27 načela za ostvarivanje održivog razvoja.

¹¹ Pa se tako može naći čitava lepeza *ciljeva, koraka, stepenica uspjeha, načina, načela* (v. Herceg, 2013: 260-261), *karakteristika i uvjeta* (v. Kirn, 2000: 150), *obrazovanja* (v. Buzov, 2008: 308-309) i sl.

ključnih elemenata u formuliranju i provođenju razvojnih politika u svijetu" (Pavić-Rogošić, 2015: 1). Nakon 1992. godine, održane su još tri konferencije o održivom razvoju¹² - 2002., 2005. i 2012. godine. Kao prekretnica za održivi razvoj u EU važan je Protokol iz Kyota iz 2005. godine kada su industrijalizirane države postavile cilj smanjenja emisija plinova koji stvaraju efekt staklenika. Tada je "priznanje klimatskih promjena i korištenja energije kao prijetnja društvenom i gospodarskom životu i nacionalnoj sigurnosti doseglo svoj vrhunac" (Bečić, Švarc, 2013: 68). Nakon osvrta na povijesni dio održivog razvoja, analizirajmo što je održivi razvoj, koji su njegovi ciljevi i od kojih se stupova sastoji.

Kao što nam to početak poglavlja otkriva, ideja održivog razvoja je "izravan pokušaj da se riješi podjela između ekonomskog rasta i zaštite okoliša odašiljanjem poruke da je moguće postići ekonomski razvoj i istodobno zaštititi okoliš" (Carter, 2004: 214). Riječ je o modelu kojim se teži slaboj održivosti jer je naglasak na "vođenju razvojne politike uz maksimalnu primjenu znanstvenih dostignuća i novih tehnologija u cilju zaštite prirode i očuvanja okoliša" (Herceg, 2013: 259).

Cilj održivog razvoja je trojak – teži gospodarskoj učinkovitosti (ekonomskom razvoju), društvenoj odgovornosti (socijalnom napretku) i zaštiti okoliša. Navedene tri stavke nazivamo *stupovima* održivog razvoja. Dakle, ima tri stupa kao što održivost ima tri dimenzije zbog čega se najčešće ova dva pojma gledaju kao istoznačnice. Društvo potpuno ovisi o Zemljinim resursima ako želi preživjeti, a da bi (djelomično) povećalo kvalitetu života koriste ekonomske modele. Budući da ekonomijom upravljaju ljudi i sama ekonomija ovisna je o prirodi. Drugim riječima, *stupovi* su objedinjeni tako da "načelno i sumarno govorimo o integralno održivom razvoju koji sadrži održivost u svim svojim komponentama i koji je unutar sebe, glede međuodnosa tih komponenti, kako-tako uravnotežen" (Lay, 2007: 32). To nam govori da su *stupovi* održivog razvoja u međusobnoj (isprepletenoj) interakciji i ne mogu stajati samostalno bez da utječu jedan na drugog. No njihova se konfliktna priroda otkriva tek kada se pojedinačni ciljevi svake od njih nastoje realizirati u praksi. Tada vidimo da se određeni ciljevi smatraju važnijima od drugih, čime se zaboravlja na njihovu "vezanost u čvor" (Šimleša, 2010: 11). Konkretno govoreći, sve više dominiraju ekonomski ciljevi koji idu na štetu društvenim i okolišnim ciljevima. Na koji način to utječe na samu primjenu održivog razvoja, razmotrit ćemo u sljedećem poglavlju.

¹² O ciljevima i usvojenim dokumentima tih konferencija vidi u: Herceg, 2013: 257-259.

4.1. Problem tumačenja održivog razvoja

Održivi razvoj se danas sve više spominje kao "komplicirani model koji nije povezan sa stvarnosti" (Šimleša, 2014: 118) odnosno više nije povezan sa onim teorijskim postavkama na kojima je razvijen i prihvaćen u 70-im godinama od strane UN-a. Da bismo detaljnije analizirali ovu problematiku, daljnji tekst ovog i sljedećeg poglavlja donosi glavne argumente koji potvrđuju proturječnosti u pojmu održivog razvoja.

Prvo, definicija održivog razvoja je neodređena. Koje su to potrebe današnjih i budućih generacija? Imamo li pravo govoriti u ime drugih čije će potrebe možda biti drugačije od naših? Jesmo li uspješno ostvarili potrebe današnjih generacija? Trebamo li uopće govoriti o potrebama koje mogu biti stvarne i imaginarne ili pak koristiti druge vrijednosti, poput sreće i blagostanja? Možda je potrebno redefinirati sam koncept. Primjerice, Šimleša (2010: 15) navodi definiciju koja je za njega primjerenija od one klasične: "održivi razvoj je proces unaprjeđivanja kvalitete ljudskog života koji se odvija u okvirima tzv. nosivog kapaciteta održivih ekosustava". Iako temeljne postavke održivog razvoja već naglašavaju potrebu življenja u okvirima ekosustava, stvarnost nam pokazuje drugačiju sliku.

Drugo, zbog neodređenosti definicije i podložnosti raznim tumačenjima na različitim društvenim razinama, održivom razvoju pripisuju se "različiti dodatni nazivi i obilježja, uspoređuje se s pojmom održivosti i obično iza definicija idu i različiti aspekti, paradigme i shvaćanja" (Hinšt, 2013: 315). Ovu problematiku najbolje objašnjava Wallenborn (2008: 227) koji tvrdi da "održivi razvoj nije ni projekt društva ni koncept, već pripada kategoriji pojmova koji su jasni na apstraktnoj razini (npr. mir, pravda, jednakost), oko njih se svi slažu, ali ih je teško provesti¹³". Navodi i da "ne čudi da postoje poteškoće u definiranju održivog razvoja, budući da postoji toliko različitih verzija, koje posebice ovise o tome o kojem akteru je riječ" (Wallenborn, 2008: 228). Upravo zbog svog *kameleonskog* svojstva, "u same temelje i viziju održivog razvoja zaklinju se gotovo svi presudni akteri našeg društva" (Šimleša, 2010: 19) - postao je "superbrand" (Šimleša, 2010) kojim manipuliraju svi koji od njega imaju koristi¹⁴.

Treće, kao i ekonomski rast, koncepcija održivog razvoja temelji se na "lažnom konsenzusu" (Hornborg, 2009, cit. prema Demaria i sur., 2013: 192) jer se o njemu govori kao

¹³ Na sličan način održivi razvoj opisuje Carter (2004: 2014) tvrdeći da se radi o "labavom nizu ideja koje je teško pretvoriti u praktičnu politiku".

¹⁴ Herceg (2013: 264) navodi zanimljivu izjavu Klausa Töpfera koja pokazuje koliko je *lutanja* u tumačenju samog pojma: "Kad nekom više ništa ne pada na pamet, počinje govoriti o održivom razvoju".

jedinom rješenju za okolišne probleme; više se ne govori o zaštiti okoliša ili postizanju održivog društva, već o održivom razvoju čime se istovremeno ne dozvoljava drugim konceptima održivosti da dođu do izražaja, kao što je teorija odrasta. Ipak, najveća besmislica je da "do danas, iako je održivi razvoj gotovo općenito usvojen kao obrazac koji potiče strategije da štite okoliš, ni jedna zemlja se čak nije ni približila postizanju i najslabijih oblika održivosti" (Carter, 2004: 350). Isto tako, koncepcija održivog razvoja "kronično je neotporna na političke instrumentalizacije" (Zeman, 2007: 58) jer zbog sve veće depolitizacije "sve veći broj pitanja, odluka i institucija nije više u domeni demokratskog odlučivanja" (Domazet, Dolenec, 2016: XVI), pa pojam nije ni moguće uvesti u područje političkoga. S druge, pak, strane, "politički lideri najčešće održiv razvoj još uvijek smatraju nečim izvan svojih glavnih odgovornosti" (Domazet i sur, 2012a: 11) pa je dodatni problem i manjak političke volje. Stoga možemo reći da je danas najveća kritika to što se održivi razvoj prvenstveno "odnosi na pokretanje tehničkih i institucionalnih rješenja (...) pri čemu je cilj uspjeti u tome da ekološka pitanja postanu kompatibilna s kapitalističkom ekonomijom utemeljenom na rastu tako da se zapravo ništa ne treba promijeniti" (Swyngedouw, 2016: 115).

Četvrto, definicija održivog razvoja je antropocentrična jer ne uključuje druge vrste na planeti. Uključuje samo ljude, ali zapravo nije riješen ni problem rastuće društvene nejednakosti koje obuhvaća sadašnje generacije. Isto tako, cilj zaštite okoliša nije zbog vrijednosti same prirode i želje za osiguranjem bioraznolikosti već zbog osiguranja resursa za buduće generacije.

Peto, kao što je već spomenuto, održivi razvoj teži slaboj održivosti jer se oslanja na tehnologiju kao supstitutu ekološkim resursima. No činjenica je da se granice ekosustava "uz pomoć znanosti i tehnologije mogu vremenski pomicati i jedne nadoknađivati s drugima, ali ne da ih se ukloniti" (Kirn, 2000: 152). Ne samo da tehnologija nije trajno rješenje već njeno napredovanje može prouzročiti Jevonsov paradoks prema kojem "tehnološka promjena koja povećava učinkovitost kojom se iskorištava neki resurs povećava, a ne smanjuje stopu potrošnje toga resursa" (Alcott, 2016: 149).

Šesto, i posljednje, s obzirom na to da sljedeće poglavlje govori o odrastu, spomenut ćemo i kritiku održivog razvoja koju navodi Wallenborn (2008: 228-229) kako bismo *zaokružili* ovo poglavlje. Iako su obje strane svjesne ekološke i društvene krize, odrast se bavi pitanjima kojih se održivi razvoj nije dotaknuo, kao što je "gubitak kulturne raznolikosti i kriza političkog predstavljanja". Drugim riječima, održivi razvoj teži upravljanju prirodom

dok odrast kritizira sam način tog upravljanja. Akteri promjena u održivom razvoju su "korporacije i potrošači, odnosno pojedinci koji su već konstituirani (...) (dok) u odrastu još nisu specifikirani. Čini se da se odrast još uvijek temelji na modernoj ontologiji, tj. individualnoj odgovornosti" (Wallenborn, 2008: 229). Nadalje, "u prevladavajućoj ontologiji održivog razvoja (...) kao rješenje se naglašava tehnologija koja bi mogla biti provedena bez obzira na kulturnu raznolikost. U prostoru pregovaranja, koristi se pojam okoliš, a ne priroda (trebalo bi zapravo govoriti o ekosistemu); bazira se na ideji o budućim generacijama, ali nitko nema pravo biti njihov glasnogovornik" (Wallenborn, 2008: 229). U održivom razvoju, cilj pregovaranja je "uglavnom jačanje ili slabljenje nekog aktera: pregovaranje se tiče ravnoteže snaga, a ne same moći (dok) odrast pita što je zapravo dobra moć?" (Wallenborn, 2008: 229).

Do sada smo spomenuli samo kritike odrasta prema trenutnom ekonomskom sustavu i održivom razvoju, stoga iduće poglavlja stavlja pozornost na vrijednosti kojima teži teorija odrasta.

5. ODRAST: POČETAK PROMJENE USTALJENIH NAČINA MIŠLJENJA

Izvorni naziv odrasta je na francuskom jeziku (*de'croissance*), a skovao ga je Andre' Gorz 1972. godine slijedeći izvještaj knjige *Limits to Growth* kako bi doveo u pitanje kompatibilnost kapitalističkog sistema sa smanjenjem materijalne proizvodnje. Značajniji interes na međunarodnoj razini počinje od 2003. godine sa prvom konferencijom o održivom odrastu u Lyonu, nakon čega slijedi niz istih aktivnosti, od kojih su najznačajniji bili u Parizu (2008), Barceloni (2010), Veneciji i Montrealu (2012), Leipzigu (2014) i Budimpešti (2016).

Odrast je "teorija, pokret i vokabular" (Domazet, Dolenec, 2016: XII). Pojam se upotrebljava "i za društveni pokret (...) i za pojmovni okvir kojim drugačije prikazujemo pretvorbu i upotrebu energije i materijala na planetu Zemlji, društvene strukture koje dio te energije upotrebljavaju te upravljačke mehanizme koji tu upotrebu usmjeravaju" (Chase-Dunn, Hall, 1997, cit. prema Domazet, Dolenec, 2016: XI). Pojam se "ponekad odnosi i na cijelu misaonu školu oko koje se okupljaju znanstveni i polemički tekstovi i konferencije, kao i na svjetonazor" (Domazet, Dolenec, 2016: XII). Odrast nije "kruto oblikovana misaona disciplina" (Domazet, Dolenec, 2016: XIV) već "pokušaj reinterpretacije naše stvarnosti kao fundamentalno neodržive te istovremeno izgradnja imaginarija i vokabulara za radikalni zaokret prema održivosti" (Domazet, Dolenec, 2016: XV). Hrvatski izraz odrast ima dodatnu konotaciju - "konotaciju odrastanja kao sazrijevanja i zaustavljanja fizičkog rasta pojedinca" (Domazet, Dolenec, 2016: XIII).

Odrast teži udaljavanju od imperativa rasta, ali označuje i "željeni smjer, onaj u kojemu će društva manje iskorištavati prirodne resurse, a život organizirati i živjeti drukčije nego danas" (Kallis i sur, 2016: 6). Osim kritike rasta, odrast kritizira kapitalizam, BDP kao pokazatelja blagostanja i komodifikaciju¹⁵. Isto tako, "odrast podrazumijeva promjenu koncepta ekonomije rasta, ali ne samo u smislu pada BDP-a, već implicira na promjenu prirode proizvodnje i potrošnje, ciljajući na socijalnu i ekološku održivost" (Demaria, Schneider, Sekulova & Martinez-Alier, 2013, cit. prema Ančić, Domazet, 2015: 458).

¹⁵ Komodifikacija je "proces pretvaranja društvenih proizvoda i socioekoloških usluga i odnosa u robu koja ima novčanu vrijednost" (Kallis i sur, 2016: 6). Više o komodifikaciji vidi u: Gómez-Baggethun, 2016: 162-167. U: D'Alisa i sur, 2016.

Odrast otkriva "ideološku ulogu kapitalističkog rasta i otvara raspravu o odnosima između gospodarstva, društva i održivosti (...) odnosno pomaže dodatno naglasiti postojeće proturječnosti između rasta, okoliša i društvene dobrobiti i predviđa moguće multi-skalarne transformacije prema manjim i lokaliziranim ekonomijama koje distribuiraju bogatstvo, uz potporu državnih i nadnacionalnih politika. Na taj način, odrast teži repolitiziranju rasprave o znanosti i praksi održivosti" (Asara i sur, 2015).

Prema odrastu, najveći nedostatak održivog razvoja je taj što "depolitizira iskonske političke antagonizme o vrsti budućnosti u kojoj pojedinac želi živjeti; ekološke probleme čini tehničkim, obećavajući zajednička rješenja i (nemogući) cilj produljivanja razvoja bez nanošenja štete okolišu" (Kallis i sur, 2016: 16). Umjesto razvoja treba se okrenuti "provođenju alternativnih vizija koje mogu zamijeniti suvremeni razvoj" (Kallis i sur, 2016: 16). Dakle, kao što je već spomenuto, odrast se protivi održivom razvoju u dvjema točkama¹⁶. Prvo, da ekonomski rast nije ekološki održiv. Drugo, protive se samoj koncepciji razvoja koja se temelji na rastu. Te dvije točke pokazuju da nije moguće ostvariti globalne ciljeve održivog razvoja koje je donio UN u rujnu 2015. godine. Ovu tvrdnju obrazložiti ćemo na primjeru tri globalna cilja i navesti nekoliko prijedloga koje daju odrastnici.

Prvi primjer vezan je za prvi cilj održivog razvoja, a to je "iskorjenjivanje siromaštva svuda i u svim oblicima" (sustainabledevelopment.un.org, 2015). U objašnjenju se naglašava, između ostalog, da "gospodarski rast mora biti uključiv, kako bi se osigurala održiva radna mjesta i promicala jednakost" (Pavić-Rogošić, 2015: 5). Stvarnost nam pokazuje da dosadašnja dostignuća ekonomskog rasta nisu jednako raspodijeljena na različitim razinama zbog čega postoji prevelika razlika "između razvijenih zemalja (koje raspolazu znanstveno-tehnološkim resursima – proizvedenim kapitalom, a žele veći pristup prirodnim resursima) i nerazvijenih zemalja (koje raspolazu prirodnim resursima – prirodnim kapitalom, a žele veći pristup znanstveno-tehnološkim resursima)" (Suplie, 1996: 129, cit. prema Cifrić, 2000: 234-235). Ono što je prvenstveno potrebno je preraspodjela bogatstva, a činjenica je da, "kako bi iskorijenila siromaštvo, kapitalistička društva u pravilu se oslanjaju na povećanje bogatstva, a ne na njegovu raspodjelu" (Alexander, 2016: 275). Ono što zagovaratelji odrasta predlažu jest da "odrastu treba težiti na Sjeveru, ne zato kako bi se dopustilo Jugu da krene istim putem, nego prije svega zato da se oslobodi konceptualni prostor da zemlje Juga pronađu vlastite

¹⁶ "U prvoj fazi rasprave o odrastu, 1970-ih, težište je bilo na ograničenjima resursa" (Kallis i sur, 2016: 3). Nakon 2001. kritika je usmjerena na "trenutnu razvojnu hegemoniju" (Rist, 2008, cit. prema Demaria i sur, 2013: 192).

smjernice za definiciju dobrog života" (Kallis i sur, 2016: 9)¹⁷. Dakle, bez uspostavljanja ravnoteže između bogatih i siromašnih i omogućavanja nerazvijenim zemljama da pronađu alternative konvencionalnim idejama o razvoju, ovaj cilj se ne može postići.

Drugi primjer vezan je za treći cilj postizanja zdravlja i dobrobiti odnosno "osiguranje zdravog života i promoviranje blagostanja za ljude svih generacija" (sustainabledevelopment.un.org., 2015). Prema odrastnicima, "troškovi rasta uključuju loše psihičko zdravlje, dugo radno vrijeme, prometnu zakrčenost i zagađenje (...) Prema tome, BDP se može nastaviti povećavati, ali u većini razvijenih ekonomija pokazatelji blagostanja (...) stagniraju od 1970-ih" (Kallis i sur, 2016: 10). Teško je govoriti o dobrobiti kada "energija i materijali koji potiču rast eksploatirani su iz novih prostora komodifikacije, često na domorodačkim ili nerazvijenim područjima koja trpe posljedice eksploatacije" (Kallis i sur, 2016: 10). Dakle, rast, osim što je neekonomičan, on je nepravedan te se ovaj cilj može ostvariti tek kada se spriječi daljnje postupanje po principu *business as usual*.

Treće, spomenimo i trinaesti cilj kojim se želi odgovoriti na klimatske promjene odnosno "poduzeti hitne akcije u borbi protiv klimatskih promjena i njihovih posljedica" (sustainabledevelopment.un.org., 2015). Istraživanjima je utvrđena "jasna i izražena povezanost između BDP-a i emisija ugljičnog dioksida, koje utječu na klimu (...) Gospodarstvo bi se u teoriji moglo dekarbonizirati s napretkom čišćih ili učinkovitijih tehnologija" (Kallis i sur, 2016: 11). Međutim, "golema potrošnja energije podržava složene tehnološke sustave. Složeni sustavi iziskuju specijalizirane stručnjake i birokracije koje će ih voditi. Oni pak neizbježno vode u neegalitarne i nedemokratske hijerarhije" (Kallis i sur, 2016: 14). Isto tako, "visokotehnološki projekti ekološke modernizacije i zelene ekonomije (...) smanjuju autonomiju" (Kallis i sur, 2016: 14) u smislu sposobnosti društva da samo odlučuje o svojoj budućnosti. Važan aspekt društva koji bi trebao sudjelovati kao partner u procesu pripreme, sačinjavanja i provedbe javnih politika je civilno društvo. Iz tog razloga, ali i zbog potrebe za repolitizacijom diskursa o društvu kakvog želimo i zahtjevima za povećanjem socijalne pravde i ekološke održivosti, bitno je okrenuti se ulozi civilnog društva odnosno načinu kojima NVO-e doprinose rješavanju ove problematike. Budući da se tema rada odnosi na pitanja o postizanju održivosti, sa naglaskom na zaštitu okoliša, u idućem poglavlju razmotrit ćemo ulogu NVO-a za zaštitu okoliša te prikazati rezultate studije o potencijalima za održiv razvoj u Hrvatskoj.

¹⁷ Osim toga, može se naći niz različitih prijedloga od "osnovnog i maksimalnog dohotka" (Alexander, 2016: 275-278), "jamstva zaposlenja" (Unti, 2016: 246-250) do "lokalne valute" (Dittmer, 2016: 255-258).

6. ULOGA NEVLADINIH ORGANIZACIJA ZA ZAŠTITU OKOLIŠA U REPOLITIZACIJI DISKURSA O ODRŽIVOSTI

Država, ekonomija i civilno društvo su domene za "proširenu društvenu interakciju, (...), a svako od njih podrazumijeva posebne izvore moći (...) Akteri u civilnom društvu (...) imaju moć zahvaljujući svojoj mogućnosti da mobiliziraju ljude za razne vrste dobrovoljnog kolektivnog djelovanja" (Wright, 2011: 103). Isto tako, "sve je veći broj odluka u svijetu koje se donose na razinama iznad pojedinačnih zemalja i na koje pojedinačne države imaju relativno slab utjecaj" (Bežovan, 2003: 127) stoga se organizacije civilnog društva "nameću kao akter čiji se zahtjevi moraju uzeti u obzir" (Klepač, 2013: 64). Na području zaštite okoliša, NVO-e su ostvarile "prepoznatljiv i mjerljiv utjecaj" (Giddens, 1999, cit. prema Bežovan, 2003: 129), a njihove aktivnosti uglavnom su orijentirane na "informiranje (...) ili na organiziranje raznih aktivnosti koje ili izravno djeluju ili, pak, nastoje informirati i poučiti populaciju¹⁸ za okolišno osviješteno djelovanje" (Geiger Zeman, Zeman, 2010: 101).

Granice njihovih aktivnosti najviše ovise o financijskim sredstvima, a budući da ne ostvaruju nikakvu novčanu dobit, najveći se broj udruga financira iz inozemnih izvora. Financiranje iz privatnog sektora se povećalo i to najviše zbog "opsjednutosti korporativnog sektora pojmom održivi razvoj" (Šimleša, Branilović, 2007: 244). Kada govorimo o kriterijima za prihvaćanje projekata iz državnog proračuna, 2004. godine je, primjerice, osnovni kriterij bio "promidžba i edukacija o zaštiti prirode i održivi razvoj" (Šimleša, Branilović, 2007: 241). Nažalost, u Hrvatskoj je provedeno vrlo malo istraživanja o položaju NVO-a za zaštitu okoliša, pa nema podataka za današnje razdoblje¹⁹.

NVO-e se "ne bore za sebične interese maksimalizacije profita, već za zaštitu i očuvanje javnog dobra, za zdravlje okoliša i ljudi, za poštivanje ustavnih prava građana, i dr., bez ostvarivanja bilo kakve novčane dobiti" (Puđak, 2007: 166) zbog čega je njihova uloga u repolitizaciji diskursa o održivosti i zaštiti prirode vrlo bitna. Naime, djelovanje NVO-a može se okarakterizirati kao političko iako se ono ne događa u "tradicionalnim arenama povezanim s politikom (...) Politički su zato što preispituju i razvijaju konkretne alternative dominantnim institucijama kapitalizma, koje je moguće univerzalno primjeniti" (Kallis i sur, 2016: 25).

¹⁸ Primjerice, istraživanje iz 2005. godine pokazalo je da "aktivnosti civilnih inicijativa u zaštiti okoliša, premda često djelujući reaktivno, senzibiliraju i mobiliziraju javnost" (Bežovan, Zrinščak, 2007: 24).

¹⁹ Posljednje istraživanje udruga za zaštitu okoliša u Hrvatskoj provedeno je 2006. godine. Više o tome u: Filcak, Richard i Atkinson, Robert (2006) *Direktorij i rezultati istraživanja organizacija civilnog društva usmjerenih na pitanja zaštite okoliša u Hrvatskoj*. Zagreb: Regionalni centar zaštite okoliša.

Mnoge od njih potiču i organiziraju jednostavne prakse koje mogu tvoriti ekonomiju prosperitetnu bez rasta, kao što su organiziranje kolektivnog čišćenja otpada, ekološka edukacija i informiranje javnosti. Upravo tim aktivnostima kreću prema promijeni novog društvenog okruženja. No taj cilj, i uz veliku volju, teško je ostvariti ukoliko djelovanje države i društva nije u skladu s postulatima održivosti. Nažalost, Hrvatsku možemo okarakterizirati kao državu koja se udaljava od održivog načina življenja, što je vidljivo iz rezultata istraživanja iz sljedećeg potpoglavlja.

6.1. Hrvatska i njezino kretanje prema održivosti

Ako gledamo globalno komparativni položaj Hrvatske putem indikatora koji se odnose na održivi razvoj, glavni nalazi studije iz 2012. godine (Domazet i sur, 2012a) pokazuju da "ukupni razvoj Hrvatske smješta naše suvremeno društvo među materijalno najrazvijenija društva u svijetu, ali da to unutar društva ostaje i općenito nepriznato i nejednako raspodijeljeno" (Domazet i sur, 2012a: 7). Prema indeksu ljudskog razvitka, "Hrvatska pripada u (...) skupinu u kojoj dalji ekonomski rast donosi vrlo malo relativnog potencijala za ljudski razvitak" (Domazet i sur, 2012a: 13). No, "premda je Hrvatska značajno manje bogata nego prosjek EU27, to ne znači komparativno nižu razinu ljudskog razvitka, (dok s druge strane) "činjenica da je njen razvojni nivo zbog nejednakosti smanjen za 15% znači da je nejednakost ozbiljan problem za razvojnu putanju Hrvatske" (Domazet i sur, 2012a: 15).

"Mjerilo ljudske potražnje spram ekosistemā Zemlje" (Domazet i sur, 2012a: 16), ekološki otisak, pokazuje relevantnu činjenicu "da sadašnje stanovništvo Hrvatske iziskuje dodatnih $\frac{3}{4}$ Hrvatske da bi održalo svoj način života u prosjeku" (Domazet i sur, 2012a: 18) iako su neke zajednice u Hrvatskoj mnogo bliže "održivim razinama nego što je to prosjek zemlje" (Domazet i sur, 2012a: 18). Unatoč tome, Hrvatska je u prednosti od ostalih zemalja EU zbog posjedovanja brojnih prirodnih resursa što joj omogućuje da, "uz relativno niske troškove, ubere plodove opredjeljenja za održivost kao svoju razvojnu strategiju" (Domazet i sur, 2012a: 22). Prema mjerilima indeksa sretnog planeta, "sreća Hrvatske košta planetu manje nego agregatni prosjek zemalja EU i SAD, što je pozitivan znak unatoč rastućem i neodrživom otisku". Iz ovih nalaza vidljivo je kako NVO-e za zaštitu okoliša imaju itekako mnogo razloga nastaviti sa svojim aktivnostima osvještavanja javnosti o okolišnim problemima koji će postati naša stvarnost ukoliko Hrvatska nastavi ovakav put prema neodrživosti.

7. METODOLOGIJA I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

7.1. Metodološke napomene

U svrhu ovog rada provedeno je istraživanje o stavovima i aktivnostima nevladinih organizacija za zaštitu okoliša u Hrvatskoj o temama vezanim za održivi razvoj i odrast sukladno teorijskim postavkama i postavljenim hipotezama. Istraživanje se provodilo u razdoblju od prosinca 2016. godine do siječnja 2017. godine. Tehnike prikupljanja podataka bili su upitnik²⁰ koji se ispunjavao elektronskim putem i jedan strukturirani intervju koji se provodio zbog nemogućnosti ispitanika da ispuni upitnik. Radi unaprjeđenja upitnika, prije slanja je provedeno predispozitivno tako što su četiri osobe iz različitih NVO-a za zaštitu okoliša pročitale i ocijenile postavljena pitanja, a koje nisu kasnije sudjelovale u ispunjavanju samog upitnika. Upitnik je sadržavao šesnaest pitanja. Kombinirala su se zatvorena i otvorena pitanja.

Unatoč velikom broju ekoloških udruga u Hrvatskoj²¹, tek mali broj udruga jest doista aktivan stoga je u istraživanje bilo uključeno 19 organizacija. Dobivene podatke ne možemo smatrati službenim stavom neke organizacije jer je upitnik ispunjavala jedna osoba iz svake organizacije. Ipak, zbog činjenice da su upitnik ispunjavali predsjednici i predsjednice te članovi zaduženi za programsko oblikovanje rada organizacije²², odgovore možemo promatrati kao stav koji dijeli većina članova organizacije. Organizacije koje su uključene izabrane su zbog svog pozitivnog utjecaja na društveno-ekološke promjene u Hrvatskoj. Prije postavljanja samog istraživačkog plana, praćene su aktivnosti organizacija na društvenim mrežama, analizirane njihove misije i ciljevi koje su istaknute na službenim stranicama i istraženi njihovi dotadašnji projekti te ukoliko su se u pojedinoj organizaciji pronašle poveznice sa idejama o pravednijem, okolišno osviještenom i dugoročno održivom društvu, pozvane su da ispune upitnik. Kao što je analiza upitnika i pokazala, nevladine organizacije za zaštitu okoliša najčešće djeluju na područjima vezanim za održivo upravljanje zajedničkim dobrima (njih 15), gospodarenje otpadom (11) i permakulturu (8)²³.

²⁰ Primjer upitnika nalazi se u Prilozima.

²¹ Primjerice, 1999. godine "taj broj seže do gotovo 200 ekoloških udruga" (Šimleša, Branilović, 2007: 235).

²² Zaključeno na temelju potpisa osoba koje su ispunjavale upitnik.

²³ Radi bolje prezentacije nevladinih organizacija za zaštitu okoliša uključenih u istraživanje, njihov popis i područja u kojem djeluju priloženi su u Prilozima.

7.2. Hipoteze istraživanja

Na temelju teorijskih postavki iz prethodnih poglavlja, postavljene su tri hipoteze:

Nevladine organizacije za zaštitu okoliša u Hrvatskoj imaju sličan spektar ciljeva svojih aktivnosti i sudjeluju u promoviranju održivog razvoja, ali različito gledaju na vrijednosti koje održivi razvoj uključuje jer je riječ o pojmu koji nije precizno definiran i podložan je različitim tumačenjima.

Prva hipoteza nastala je na temelju argumenata iz četvrtog poglavlja o problemu tumačenja održivog razvoja. Održivi razvoj najčešće se veže za ekološku dimenziju održivosti stoga nije teško donijeti sud da će organizacije kojima je primaran cilj zaštita okoliša gledati na održivi razvoj kao neizostavnu misiju njihovih aktivnosti. No, ako uzmemo u obzir i činjenicu da je riječ o konceptu kojeg svaki akter može protumačiti na vlastiti način, postoji velika mogućnost da će i među NVO-ima za zaštitu okoliša postojati različita mišljenja oko toga što je i kako definirati održivi razvoj.

Iako su nevladine organizacije za zaštitu okoliša u Hrvatskoj sklone zagovaranju razvoja koji mora biti održiv, ekonomski rast smatraju kompatibilnim s održivosti.

Druga hipoteza polazi od teorijskog uvjerenja da su nevladine organizacije za zaštitu okoliša vezane za prevladavajuće mišljenje o pozitivnim učincima rasta na društvo. Ekonomski rast najčešće se poistovjećuje sa povećanjem kvalitete života i osiguranjem radnih mjesta. Neki autori ga smatraju održivim ako poštuje ekološku i društvenu dimenziju održivosti, dok se kod drugih autora gleda kao uzročnika ekološke degradacije i društvene nejednakosti. Budući da je istraživanje usmjereno na organizacije koje žele doprinijeti zaštiti okoliša, vjerojatno će dovesti u pitanje granice ekonomskog rasta, ali ne i njegovu održivost.

Nevladine organizacije za zaštitu okoliša u Hrvatskoj imaju veliki potencijal krenuti putanjom promjena koje zagovara odrast jer se njihovi ciljevi poklapaju s vrijednostima kojima odrast teži.

Treća hipoteza razvila se iz teorijske postavke da su lokalne zajednice, njihovo zajedničko upravljanje prirodnim dobrima i razvoj ekološke poljoprivrede ključni koraci prema novom održivom društvu kojem teži pokret odrasta. Iako je odrast još uvijek relativno nepoznat u hrvatskom društvu, to ne znači da već sada NVO-e za zaštitu okoliša ne slijede pojedine ideje.

8. ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

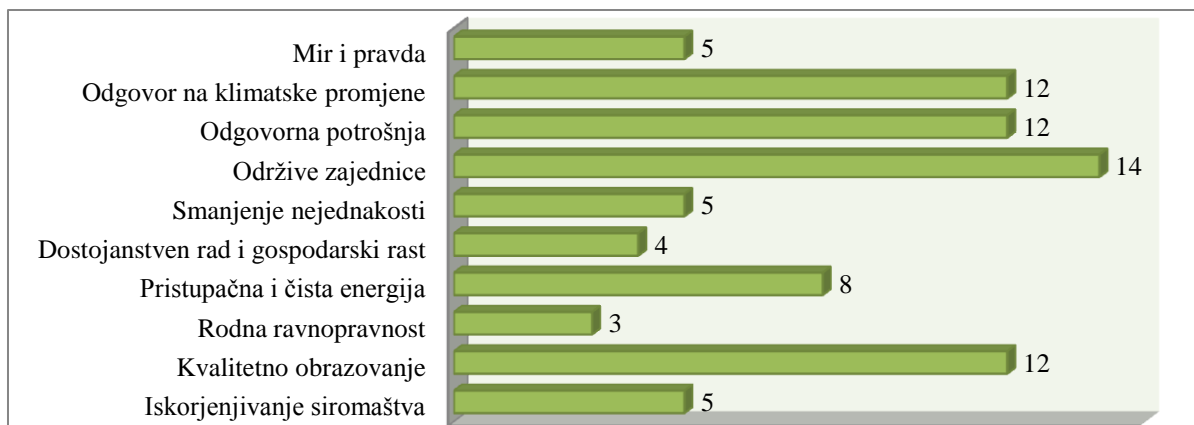
Ispitane organizacije imaju sličan spektar ciljeva u svakodnevnim aktivnostima, a najviše se tiču edukacije o okolišu (16 odgovora), utjecaja na javne politike u području zaštite okoliša (15), suradnje s ostalim organizacijama za zaštitu okoliša u Hrvatskoj (15) i promoviranja Globalnih ciljeva održivog razvoja (11). Protestne akcije protiv specifičnih projekata koji predstavljaju prijetnju okolišu je cilj najmanjeg broja NVO-a (njih 7). Kod određivanja samo jednog (glavnog) cilja, najviše NVO-a (njih 8) dalo je odgovore koji se mogu povezati sa postizanjem socijalno održivog društva kao što su stvaranje novih navika, edukacija građana, socijalno i ekonomsko pravedno i ravnopravno društvo bez diskriminacije u kojem su javna dobra svima jednako dostupna. Glavni cilj ostalih NVO-a su ekološka poljoprivreda, suživot prirode i ljudi, otpad i energetika.

Kada govorimo isključivo o održivom razvoju kao cilju NVO-a za zaštitu okoliša, za 13 NVO-a održivi razvoj je važan cilj dok ga glavnim ciljem smatra njih 6. Odgovore NVO-a zašto je za njih održivi razvoj važan ili glavni cilj²⁴ možemo sumirati na sljedeći način: NVO-e za zaštitu okoliša prvenstveno gledaju na održivi razvoj kao važan alat za sprječavanje uništavanja okoliša. Nisu usmjereni samo na zagovaranje održivog razvoja već im je bitno postići održivo društvo i žele doprinijeti tom cilju. Teže skladu svih komponenti održivog razvoja što će omogućiti prirodi da se obnovi za buduće naraštaje i omogućiti opstanak čovječanstva općenito.

Održivo upravljanje zajedničkim dobrima je vrijednost koju sve ispitane NVO-e uključuju u pojam održivog razvoja. Nakon te vrijednosti, slijedi poštivanje ekoloških granica i društvena i okolišna pravednost (17 odabira). Nijedna organizacija ne vidi veći ekonomski rast kako bi se povećala kvaliteta života kao vrijednost održivog razvoja za kakav se zalažu.

Budući da je ideja održivog razvoja razvijena i prihvaćena od strane Ujedinjenih naroda, postavljen je popis 10 od 17 UN-ovih Globalnih ciljeva održivog razvoja, a zadatak NVO-a je bio odabrati one ciljeve za koje smatraju da direktno ili indirektno utječu svojim aktivnostima. Organizacije smatraju da najviše utječu na održive zajednice (14 odabira) odnosno stvaranje uključivih, sigurnih, prilagodljivih i održivih gradova i naselja. Ostali odgovori mogu se vidjeti u Grafikonu 1.

²⁴ Tablica sa detaljnim odgovorima zašto je za NVO-e održivi razvoj važan odnosno glavni cilj priložena je u Prilozima.

Grafikon 1: 10 od 17 UN-ovih Globalnih ciljeva održivog razvoja na čije ostvarivanje (direktno ili indirektno) utječu aktivnosti NVO-a za zaštitu okoliša (izvor: autorica)

Kako su projektna sredstva najvažniji izvor prihoda za nevladine organizacije, zanimalo nas je u kojoj mjeri je zagovaranje održivog razvoja važan kriterij. Tim pitanjem utvrđeno je da je za 14 organizacija održivi razvoj važan kriterij, a samo trima glavni kriterij. Dvije organizacije koje su ispunjavale upitnik ne financiraju se putem dodjele projektnih sredstava.

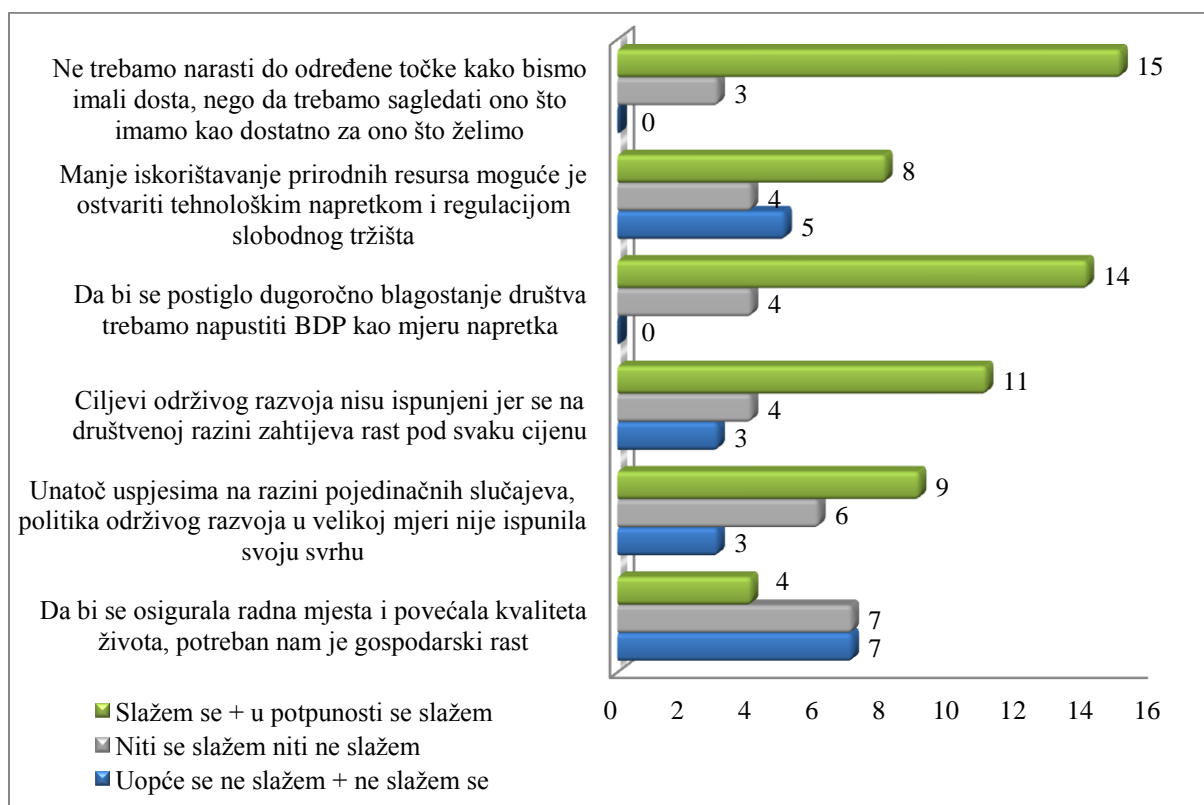
Budući da je dio rada posvećen problematici tumačenja održivog razvoja, bilo je samorazumljivo postaviti pitanje NVO-ima za zaštitu okoliša o glavnim preprekama za implementiranje ciljeva održivog razvoja²⁵. Odgovori ispitanika dali su jasnu poruku: bez volje, suradnje i razumijevanja načela održivog razvoja, pojam nije moguće uvesti u praktičnu politiku. Previše je zastupljena pohlepa, želja za novcem i zastupanje samo privatnih interesa. Neki ispitanici smatraju da održivi razvoj nije implementiran upravo jer je u kontradikciji sa samim sobom.

Kod pitanja o neodrživosti ekonomskog rasta, odgovori NVO-a pokazuju da su itekako svjesni da ekonomski rast koji ide na štetu društvenim i ekonomskim ciljevima nije održiv, no većina smatra da ekonomski rast može biti kompatibilan sa održivošću ukoliko se ne temelji na rastu pod svaku cijenu odnosno poštuje ograničeni kapacitet ekosustava. Zapravo je ovakav ishod rezultata bio očekivan jer glavni problem u tvrdnji o potrebi za odustajanjem od ekonomskog rasta jest kako to objasniti društvu koje još nije iskusilo profit i gospodarsku razvijenost kojeg donosi ekonomski rast. Komentar jednog ispitanika to je odlično opisao, prema njemu, kada bi se organizacija službeno zalagala za odrast, u društvu

²⁵ Detaljni odgovori na pitanja o problemu implementiranja održivog razvoja i neodrživosti ekonomskog rasta priloženi su u Prilozima.

gdje su sve odluke podređene postizanju ekonomskog rasta, govorenje o nečemu suprotnome, zapravo bi bilo ravno društvenome samoubojstvu. Sve dok se temeljito ne objasne negativne strane ekonomskog rasta, ali i pozitivne strane odustajanja od ekonomskog rasta, drugačiji odgovor ne može se očekivati.

U osnovi odrasta je da "ne trebamo narasti do određene točke kako bismo imali dosta, nego da trebamo sagledati ono što imamo kao dostatno za ono što želimo" (Domazet, Dolenc, 2016: XXI) stoga je ta rečenica postavljena kao jedna od tvrdnji (što pokazuje Grafikon 2). To je ujedno tvrdnja sa najvećim brojem slaganja (15). Mijenjanje ekoloških resursa ekonomskim kapitalom, kojeg bi razvoj tehnologije mogao donijeti, pitanje je oko kojeg se NVO-e teško mogu složiti. No, većina organizacija složna je sa tvrdnjom da trebamo napustiti BDP kao mjeru napretka društva. Isto tako, većina je priklonjena tvrdnji da politika održivog razvoja nije ispunila svoju svrhu i da je to u velikoj mjeri zbog rasta koji je nametnut na štetu društvenim i ekološkim ciljevima. Sa tvrdnjom o potrebi za gospodarskim rastom pola NVO-a se slaže, a pola ne slaže. Ako ovaj odgovor povežemo sa odgovorima o neodrživosti rasta, možemo reći da NVO-e za zaštitu okoliša u načelu podupiru ekonomski rast, ali mora biti u granicama prirode i u skladu sa potrebama društva.

Grafikon 2: Stavovi NVO-a za zaštitu okoliša o rastu i razvoju (izvor: autorica)

Po prosudbi ispitanika, većina NVO-a je djelomično upoznata sa teorijom odrasta. Nekoliko ispitanika odgovorilo je da je njihova organizacija djelomično upoznata sa teorijom, ali da su pojedini članovi sudjelovali u nekim oblicima obrazovanja i upoznali se sa teorijom. S druge strane, komentari dvoje ispitanika otkrili su da je moguće da u organizacijama sa velikim brojem članova nisu svi članovi potpuno upoznati sa teorijom, ali da istovremeno pojedini članovi sudjeluju u organiziranju predavanja na temu odrasta. Po komentarima trećeg ispitanika, neke organizacije se zalažu za vrijednosti kojima teži teorija odrasta, ali nikad to nisu okarakterizirale kao smjernice prema odrastu već kao vrijednosti kojima će se doći do održivog društva stoga nisu odabrali odgovor da je teorija odrasta jedna od ključnih smjernica njihove organizacije. Isto tako, treba uzeti u obzir da pojedinci koji su ispunjavali upitnik možda ne znaju jesu li ostali članovi upoznati sa odrastom jer jednostavno nisu razgovarali o tome. Iako samo dvije NVO-e za zaštitu okoliša smatraju odrast svojom ključnom smjernicom, važan je podatak da je mnogo njihovih članova već sudjelovalo u nekim oblicima obrazovanja o odrastu. To je dobar početak s obzirom na to koliko se o odrastu trenutno govori u društvu.

Ukoliko će postojati veći interes za odustajanje od ekonomskog rasta na društvenoj i političkoj razini, 10 organizacija želi se zalagati za odrast, a 9 ne zna. Iako nije poznato zašto je 9 odgovorilo "Ne znam", jer to pitanje nije postavljeno, pozitivna je strana što su aktivnosti svih organizacija povezane sa svim vrijednostima kojima odrast teži. Naime, postavljeno je devet ideja i prijedloga koje predstavljaju željene promjene kojem teži teorija odrasta. NVO-e su trebale označiti koje se od navedenih vrijednosti mogu povezati sa ciljevima i misijama njihove organizacije, a ukoliko se ne bave tim temama, označiti bi li voljele rad svoje organizacije u budućnosti povesti u tom smjeru. Kao što pokazuje Tablica 1., postoji snažna povezanost između NVO-a za zaštitu okoliša sa temama kojima se bavi odrast. Pitanja o kraćem radnom vremenu i prihvaćanju minimalno dostatnog životnog standarda su pitanja koja su vrlo diskutabilna i među samim odrastnicima, stoga ne čudi da se malo NVO-a želi baviti ovim pitanjima. Puno važniji podatak za ovaj rad je da održivo gospodarenje prirodnim resursima je aktivnost sa kojima se već bave sve NVO-e koje su odgovarale na ovaj upitnik. Velika većina NVO-a povezana je sa prijedlozima za aktivnijim građanstvom, pristupačnim ekološkim proizvodima i poticanju ekoloških zajednica. Kada bismo samo te četiri stavke uspjeli ostvariti u našem društvu, ideja o promjeni smjera prema odrastu izgledala bi logičnije i mnogo više ostvariva nego sada.

	Povezano je sa ciljevima organizacije	Nije povezano sa našim ciljevima, ali želimo se u budućnosti baviti ovom temom	Nije povezano sa našim ciljevima i ne želimo se u budućnosti baviti ovom temom
Napuštanje ekonomskog rasta kao društvenog cilja i veći naglasak na blagostanje svih ljudi	11	3	4
Stvaranje održivog gospodarstva putem pronalaska vlastitih smjernica za definiciju dobrog života umjesto naglašavanja da se mora postići ekonomski rast	12	5	1
Smanjenje nezaposlenosti putem politike kraćeg radnog vremena i dijeljenjem posla (tzv. work sharing) umjesto smanjenja radne snage	3	8	7
Prihvatanje minimalno dostatnog materijalnog životnog standarda u zamjenu za više vremena i slobode koji se mogu posvetiti drugim životnim ciljevima	4	7	7
Poticanje direktne demokracije i aktivnijeg građanstva kako bi se došlo do kvalitetnijih političkih i ekoloških promjena	16	2	0
Smanjenje ekološke nejednakosti tako da ekološki proizvodi i usluge, kao što su zdrava lokalna hrana, održivi sustav gospodarenja otpadom ili zeleni prostori, postanu pristupačni i siromašnom gradskom i/ili seoskom stanovništvu, a ne samo bogatom gradskom stanovništvu	16	1	1
Poticanje ekoloških zajednica u kojima se članovi bave organskom poljoprivredom, permakulturom, samogradnjom i prednost daju obnovljivim izvorima energije	16	2	0
Održivo gospodarenje prirodnim resursima pravednim smanjenjem proizvodnje i potrošnje	18	0	0
Smanjivanje ovisnosti o industrijskom i potrošačkom društvu i poticanje osobne kreativnosti i zajedničke inovativnosti	13	4	1

Tablica 1. Povezanost aktivnosti NVO-a za zaštitu okoliša sa vrijednostima kojima teži odrast (izvor: autorica)

9. TREBAMO PROMJENU

Kako bismo donijeli zaključak o istraživanju, prvo ćemo provjeriti postavljene hipoteze: iako su neki ispitanici prepoznali problem održivog razvoja kao proturječnog pojma, sve organizacije potvrdile su važnost održivog razvoja u svojim aktivnostima. No, prva hipoteza tvrdi da pojam održivog razvoja nije precizno definiran i podložan je različitim tumačenjima. Na temelju svih odgovora iz cijelog upitnika može se utvrditi da su nevladine organizacije za zaštitu okoliša definiciju održivog razvoja znatno proširile od one klasične i zapravo uključile u taj pojam vrijednosti za koje one smatraju da bi trebali ući u pojam održivog razvoja, primjerice, društvo temeljeno na demokraciji, usporavanje klimatskih promjena, poistovjećivanje sa održivosti i sl. S druge strane, tvrdi se da NVO-e različito gledaju na vrijednosti koje održivi razvoj uključuje. Sve ispitane organizacije vide održivo upravljanje zajedničkim dobrima kao vrijednost koja se uklapa u pojam održivog razvoja za kakav se zalažu, a nijedna ne smatra veći ekonomski rast radi povećanja kvalitete života kao relevantnu vrijednost. Stoga, možemo reći da ispitane NVO-e na sličan način definiraju održivi razvoj i u suštini ga povezuju sa mogućnošću postizanja integralne održivosti.

Na temelju rezultata istraživanja prva hipoteza se odbacuje, dok se druga i treća hipoteza potvrđuju te se zaključuje sljedeće: NVO-e za zaštitu okoliša u Hrvatskoj jednako gledaju na vrijednosti koje održivi razvoj uključuje, ali zbog nepreciznog definiranja pojma i podložnosti različitim tumačenjima, pod pojmom održivi razvoj uključuju i one vrijednosti koje klasična definicija nije uključivala kada je razvijena i prihvaćena. Iako su sklone zagovaranju razvoja koji mora biti održiv i svjesne granica ekonomskog rasta, ekonomski rast smatraju kompatibilnim s održivosti. Ipak, njihovi ciljevi poklapaju se s vrijednostima kojima odrast teži zbog čega imaju veliki potencijal krenuti putanjom promjena koje zagovara odrast.

Teorijske postavke održivog razvoja koje su razvijene i prihvaćene tijekom 70-ih i 80-ih godina od strane Ujedinjenih naroda u sve manjoj mjeri se mogu povezati sa današnjim korištenjem i tumačenjem tog pojma. Podaci prikupljeni empirijskim istraživanjem pokazuju da ga NVO-e za zaštitu okoliša još uvijek definiraju kao važan cilj zaštite prirode, ali naglašavaju zloupotrebu tog pojma za zadovoljenje privatnih interesa i maksimalizacije profita. Nametanje ekonomskog rasta kao imperativa stvorilo je od održivog razvoja strategiju koja nema nikakav učinak jer ne može ugroziti ciljeve konvencionalnog ekonomskog razvoja.

Kada bismo održivi razvoj smjestili u neki drugačiji ekonomski sustav, sustav u kojem rast nije važan, mogli bismo ga povezati sa odrastom. Štoviše, i odrast se može okarakterizirati kao održiv razvoj, samo je pitanje definiranja što podrazumijevamo pod razvoj. Zapravo bi trebali govoriti o održivom društvu, a ne o razvoju jer bi cilj našeg djelovanja trebao biti usmjeren na blagostanje svih živih bića, na zajedništvo i sreću, ne na profit, sukladno granicama ekosustava. Takvo mišljenje imaju i NVO-e za zaštitu okoliša čiji glavni ciljevi otkrivaju da teže drugačijem društvu, društvu koje je održivo.

Iako je istraživanje pokazalo prijeporna mišljenja oko pitanja rasta i razvoja, nevladine organizacije za zaštitu okoliša su prepoznale važnost teorije odrasta i nadajmo se da će budućnosti njihovo kretanje prema odrastu biti još veće. Njihovi projekti i aktivnosti već pokazuju tu usmjerenost, ponajviše na području ekološke poljoprivrede i razvoju ekoloških zajednica. Isto tako, istraživanje pokazuje da su najviše zainteresirane za upravljanje zajedničkim dobrima i gospodarenje otpadom. Smatram da su to ključne točke na kojima trebamo poraditi, ukoliko ne želimo postati društvo sa puno većim ekološkim otiskom. Trebamo zaštititi svoje ekološke resurse, prestati se pretvarati u konzumerističko društvo i vratiti se razvitku malih lokalnih ekonomija, a za to nam ekonomski rast nije potreban. NVO-e za zaštitu okoliša trebaju postati važniji akter u kreiranju javnih politika nego što su to bile do sada jer njihove ideje i projekti usmjeravaju naše društvo prema pozitivnim promjenama (iako društvo toga još nije svjesno). Nadam se da sam ovim radom pridonijela isticanju važnosti rada nevladinih organizacija za zaštitu okoliša i da će pitanja koja su ostala otvorena (a ima ih) biti poticaj za nova istraživanja.

Zaključila bih da je potrebno što prije se okrenuti vrijednostima koje će nas dovesti do većeg blagostanja, čistog okoliša i odgovornog razvitka. Odrast nam pruža novi okvir ideja za preispitivanje našeg odnosa prema prirodi i trebali bismo ih razmotriti prije nego što shvatimo da *ne možemo jesti novac*. Hoćemo li krenuti prema odrastu ili ostati se boriti sa raljama kapitalizma, tek ćemo vidjeti. No jedno je sigurno, bez dobrovoljne promjene našeg ponašanja nema ni održivog društva, a bez njega nema ni sigurne budućnosti.

LITERATURA

- Alcott, Blake (2016) *Jevonsov paradoks (povratni učinak)*. U: D`Alisa, Giacomo, Demaria, Federico i Kallis, Giorgos. *Odrast: pojmovnik za novu eru*. (str. 149-154). Zaprešić: Fraktura.
- Alexander, Samuel (2016) *Osnovni i maksimalni dohodak*. U: D`Alisa, Giacomo, Demaria, Federico i Kallis, Giorgos. *Odrast: pojmovnik za novu eru*. (str. 275-278). Zaprešić: Fraktura.
- Ančić, Branko i Domazet, Mladen (2015) *Potential for degrowth: attitudes and behaviours across 18 European countries*. *Teorija in praksa*, 52(3): 456-475.
- Bečić, Emira i Švarc, Jadranka (2013) *Measuring social progress by sustainable development indicators: an overview of the indicators and their applicability*. U: Galić, Branka i Žažar, Krešimir. *Razvoj i okoliš – perspektive održivosti*. (str. 67-79). Zagreb: FF-press.
- Bežovan, Gojko (2003) *Utjecaj organizacija civilnog društva u Hrvatskoj*. *Revija za sociologiju*, 34(3-4): 127-142.
- Bežovan, Gojko i Zrinščak, Siniša (2007) *Postaje li civilno društvo u Hrvatskoj čimbenikom društvenih promjena?* *Revija za socijalnu politiku*, 14(1): 1-27.
- Carter, Neil (2004) *Strategije zaštite okoliša: ideje, aktivizam, djelovanje*. Zagreb: Barbat.
- Cifrić, Ivan (2000) *Održivi razvoj i strategija zaštite okoliša*. *Socijalna ekologija*, 9(3): 233-248.
- Cifrić, Ivan (2014) *Limits to growth and the growth of limits: Are we ready for a sustainable society?* U: Domazet, Mladen i Marinović Jerolimov, Dinka. *Sustainability Perspectives from the European Semi-periphery*. (str. 53-78). Zagreb: Institute for Social Research, Heinrich Böll Stiftung Hrvatska.
- Dittmer, Kristofer (2016) *Lokalne valute*. U: D`Alisa, Giacomo, Demaria, Federico i Kallis, Giorgos. *Odrast: pojmovnik za novu eru*. (str. 255-258). Zaprešić: Fraktura.
- Domazet, Mladen, Dolenec, Danijela i Ančić, Branko (2012a) *Trebamo promjenu: mapiranje potencijala Hrvatske za održiv razvoj*. Zagreb: Heinrich Böll Stiftung Hrvatska.
- Domazet, Mladen i Dolenec, Danijela (2016) *Odrast kao obnova utopijskih energija*. U: D`Alisa, Giacomo, Demaria, Federico i Kallis, Giorgos. *Odrast: pojmovnik za novu eru*. (str. XI-XLIV). Zaprešić: Fraktura.
- Escobar, Arturo (2016) *Kritike razvoja*. U: D`Alisa, Giacomo, Demaria, Federico i Kallis, Giorgos. *Odrast: pojmovnik za novu eru*. (str. 48-53). Zaprešić: Fraktura.

- Geiger Zeman, Marija i Zeman, Zdenko (2010) *Uvod u sociologiju (održivih) zajednica*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Geiger Zeman, Marija i Zeman, Zdenko (2013) *"Živi zeleni san" - poetika konzumerističkog environmentalizma i "odgovorni kapitalizam"*. U: Galić, Branka i Žažar, Krešimir. *Razvoj i okoliš – perspektive održivosti*. (str. 149-160). Zagreb: FF-press.
- Gudynas, Eduardo (2016) *Buen vivir*. U: D'Alisa, Giacomo, Demaria, Federico i Kallis, Giorgos. *Odrast: pojmovnik za novu eru*. (str. 311-316). Zaprešić: Fraktura.
- Gutberlet, Jutta (2016) *Urban recycling cooperatives: building resilient communities*. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge.
- Herceg, Nevenko (2013) *Okoliš i održivi razvoj*. Zagreb: Synopsis.
- Hinšt, Zlatko (2013) *Internalizacija aspekata održivog razvoja*. U: Galić, Branka i Žažar, Krešimir. *Razvoj i okoliš – perspektive održivosti*. (str. 311-318). Zagreb: FF-press.
- Kallis, Giorgos, Demaria, Federico i D'Alisa, Giacomo (2016) *Odrast*. U: D'Alisa, Giacomo, Demaria, Federico i Kallis, Giorgos. *Odrast: pojmovnik za novu eru*. (str. 1-27). Zaprešić: Fraktura.
- Kallis, Giorgos (2016) *Društvene granice rasta*. U: D'Alisa, Giacomo, Demaria, Federico i Kallis, Giorgos. *Odrast: pojmovnik za novu eru*. (str. 120-125). Zaprešić: Fraktura.
- Kirn, Andrej (2000) *Održivi razvoj i environmentalističke vrijednosti*. Socijalna ekologija, 9(3): 149-162.
- Klepač, Olgica (2013) *Konceptualne napetosti održivog razvoja*. U: Galić, Branka i Žažar, Krešimir. *Razvoj i okoliš – perspektive održivosti*. (str. 57-65). Zagreb: FF-press.
- Lay, Vladimir (2007) *Vizija održivog razvoja Hrvatske: prinosi artikulaciji polazišta i sadržaja vizije*. U: Lay, Vladimir. *Razvoj sposoban za budućnost – prinosi promišljanju održivog razvoja Hrvatske*. (str. 11-52). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Lay, Vladimir i Šimleša, Dražen (2012) *Nacionalni interesi razvoja Hrvatske kroz prizmu koncepta održivog razvoja*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Martínez-Alier, Joan (2016) *Struje pokreta za zaštitu okoliša*. U: D'Alisa, Giacomo, Demaria, Federico i Kallis, Giorgos. *Odrast: pojmovnik za novu eru*. (str. 74-79). Zaprešić: Fraktura.
- O'Neill, Dan (2016) *Bruto domaći proizvod*. U: D'Alisa, Giacomo, Demaria, Federico i Kallis, Giorgos. *Odrast: pojmovnik za novu eru*. (str. 89-94). Zaprešić: Fraktura.
- Pavić-Rogošić, Lidija (2015) *Globalni ciljevi održivog razvoja do 2030*. Zagreb: ODRAZ.
- Puđak, Jelena (2007) *Sukobi ekonomskih i ekoloških interesa u suvremenom hrvatskom društvu – empirijska analiza četiriju slučajeva*. U: Lay, Vladimir. *Razvoj sposoban za*

- budućnost – prinosi promišljanju održivog razvoja Hrvatske.* (str. 141-172). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Swyngedouw, Erik (2016) *Depolitizacija ("političko")*. U: D'Alisa, Giacomo, Demaria, Federico i Kallis, Giorgos. *Odrast: pojmovnik za novu eru.* (str. 113-119). Zaprešić: Fraktura.
- Šimleša, Dražen (2010) *Ekološki otisak: kako je razvoj zgazio održivost*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Šimleša, Dražen i Branilović, Jasmina (2007) *Položaj i utjecaj ekoloških udruga u Hrvatskoj*. U: Lay, Vladimir. *Razvoj sposoban za budućnost – prinosi promišljanju održivog razvoja Hrvatske.* (str. 223-258). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Šimleša, Dražen (2014) *What kind of economy does sustainable development require?* U: Domazet, Mladen i Marinović Jerolimov, Dinka. *Sustainability Perspectives from the European Semi-periphery.* (str. 117-142). Zagreb: Institute for Social Research, Heinrich Böll Stiftung Hrvatska.
- Unti, B.J. (2016) *Jamstvo zaposlenja*. U: D'Alisa, Giacomo, Demaria, Federico i Kallis, Giorgos. *Odrast: pojmovnik za novu eru.* (str. 246-250). Zaprešić: Fraktura.
- Zeman, Zdenko (2007) *Održivi razvoj kao oponašanje Života*. U: Lay, Vladimir. *Razvoj sposoban za budućnost – prinosi promišljanju održivog razvoja Hrvatske.* (str. 53-76). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- W. Moore, Jason (2015) *Capitalism in the Web of Life — Ecology and the Accumulation of Capital*. London: Verso.
- Wright, Erik Olin (2011) *Vizije realističnih utopija*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Internetske stranice

- Asara, Viviana, Otero, Iago, Demaria, Federico i Corbera, Esteve (2015) *Socially sustainable degrowth as a social-ecological transformation: repoliticizing sustainability*. Sustainability Science, 10(3):375-384. <http://link.springer.com/article/10.1007/s11625-015-0321-9/fulltext.html> (pristupljeno 14.06.2016)
- Demaria, Federico, Schneider, François, Sekulova, Filka i Martinez-Alier, Joan (2013) *What is degrowth? From an activist slogan to a social movement*. Environmental Values, 22: 191-215. <http://www.degrowth.org/wp-content/uploads/2014/08/What-is-degrowth.pdf> (pristupljeno 05.05.2016)

- Domazet, Mladen, Cvijanović, Vladimir i Dolenec, Danijela (2012b) *What kind of growth, what kind of degrowth: the case of Croatia reconsidered*. Green European Journal. <http://www.greeneuropeanjournal.eu/what-kind-of-growth-what-kind-of-degrowth-the-case-of-croatia-reconsidered/> (pristupljeno: 02.06.2016)
- Filcak, Richard i Atkinson, Robert (2006) *Direktorij i rezultati istraživanja organizacija civilnog društva usmjerenih na pitanja zaštite okoliša u Hrvatskoj*. Zagreb: Regionalni centar zaštite okoliša. http://documents.rec.org/publications/croatian_ngo.pdf (pristupljeno: 15.09.2016)
- Gdrc.org (1996) *Community actions for a Local Agenda 21*. <http://www.gdrc.org/uem/la21/community.html> (pristupljeno 05.05.2016)
- Sustainabledevelopment.un.org (2015) *Sustainable Development Goals*. <https://sustainabledevelopment.un.org/sdgs> (pristupljeno: 09.05.2016)
- Wallenborn, Grégoire (2008) *Degrowth vs. sustainable development: how to open the space of ontological negotiation?* First international conference on Economic De-growth for Ecological Sustainability and Social Equity, Paris https://www.academia.edu/9502845/Degrowth_vs._sustainable_development_how_to_open_the_space_of_negotiation (pristupljeno: 02.07.2016)

PRILOZI

Anketni upitnik

ODRŽIVOST KAO DRUŠTVENI IZAZOV: IDEJE RASTA I RAZVOJA U DJELOVANJU NEVLADINIH ORGANIZACIJA ZA ZAŠTITU OKOLIŠA U HRVATSKOJ

Poštovani/a,

pred Vama se nalazi anketni upitnik kojim se želi ispitati stavovi i aktivnosti nevladinih organizacija u Hrvatskoj o temama vezanim za tri tematska područja: održivost, održivi razvoj i odrast.

Anketni upitnik izrađen je u svrhu provedbe istraživanja za diplomski rad. U radu će biti navedene sve organizacije koje su pristale sudjelovati u istraživanju, ali se u rezultatima istraživanja ne će otkriti na koji način je pojedina organizacija odgovorila na pitanja niti osobe koje su ispunjavale upitnik.

Molimo da anketni upitnik ispunji jedna osoba i to po mogućnosti osoba zadužena za programsko oblikovanje rada udruge.

Anketni upitnik

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Studentica: Elizabet Gašparov
Mentorica: doc. dr. sc. Danijela Dolenec

Ime organizacije

Osoba koja ispunjava

Navedite tri glavna područja u zaštiti okoliša u kojima djeluje
Vaša organizacija. (npr. energetika, klimatske promjene,
zajednička dobra, hrana, zaštita mora ili neko drugo područje)

Vaš odgovor

Koji su ciljevi Vaše organizacije u svakodnevnim aktivnostima?
(moguće je označiti više odgovora)

- ☐ Edukacija o okolišu
- ☐ Suradnja s ostalim okolišnim organizacijama u Republici Hrvatskoj
- ☐ Utjecanje na javne politike u području zaštite okoliša
- ☐ Protestne akcije protiv specifičnih projekata koji predstavljaju prijetnju okolišu
- ☐ Promoviranje Globalnih ciljeva održivog razvoja
- ☐ Međunarodno djelovanje u području zaštite okoliša
- ☐ Ostalo:

Kada biste morali odrediti jedan glavni cilj Vaše organizacije, koji
bi to bio? (neovisno o prethodnom pitanju)

Vaš odgovor

U kojoj je mjeri zagovaranje održivog razvoja važan cilj Vaše
organizacije?

- ☐ Nevažan cilj
- ☐ Važan cilj
- ☐ Glavni cilj

Molimo Vas da ukratko objasnite zašto je za Vašu organizaciju održivi razvoj nevažan, važan ili glavni cilj?

Vaš odgovor

Ako je za Vašu organizaciju održivi razvoj važan ili glavni cilj, koje sljedeće vrijednosti biste uključili u pojam održivog razvoja za kakav se zalažete? (ako je za Vašu organizaciju održivi razvoj nevažan cilj, preskočite pitanje)(moguće je označiti više odgovora)

- ☐ Zaštita okoliša putem razvoja tehnologije i procesa ekološke modernizacije
- ☐ Unaprjeđivanje blagostanja svakog pojedinca
- ☐ Veći ekonomski rast kako bi se povećala kvaliteta ljudskog života
- ☐ Udaljavanje od imperativa rasta, razvoj prema ekonomiji nultog rasta
- ☐ Društvena i okolišna pravednost
- ☐ Poštivanje ekoloških granica
- ☐ Održivo upravljanje zajedničkim dobrima

DALJE

U nastavku je popis 10 od 17 UN-ovih Globalnih ciljeva održivog razvoja. Na ostvarivanje kojih ciljeva smatrate da direktno ili indirektno utječete svojim aktivnostima?

- ☐ Iskorjenjivanje siromaštva
- ☐ Kvalitetno obrazovanje
- ☐ Rodna ravnopravnost
- ☐ Pristupačna i čista energija
- ☐ Dostojanstven rad i gospodarski rast
- ☐ Smanjenje nejednakosti
- ☐ Održive zajednice
- ☐ Odgovorna potrošnja
- ☐ Odgovor na klimatske promjene
- ☐ Mir i pravda

U kojoj mjeri je zagovaranje održivog razvoja važan kriterij u Vašim projektima kada ispunjavate uvjete za dodjelu projektnih sredstava?(ako se ne financirate putem dodjele projektnih sredstava, preskočite pitanje)

- ☐ Nevažan kriterij
- ☐ Važan kriterij
- ☐ Glavni kriterij

Danas je pojam održivog razvoja sveprisutan, zbog čega ga se kritizira kao strategiju za tzv. green washing. Molimo Vas da ukratko navedete, što je prema Vašem mišljenju, glavni problem s implementiranjem ciljeva održivog razvoja?

Vaš odgovor

Jedna od kritika upućena održivom razvoju odnosi se na to da razvoj koji se temelji na ekonomskom rastu ne može biti održiv. Možete li ukratko komentirati ovu kritiku?

Vaš odgovor

NATRAG

DALJE

U kojoj mjeri se slažete ili ne slažete sa sljedećim tvrdnjama.

Da bi se osigurala radna mjesta i povećala kvaliteta života, potreban nam je gospodarski rast.

	1	2	3	4	5	
U potpunosti se ne slažem	☐	☐	☐	☐	☐	U potpunosti se slažem

Unatoč uspjesima na razini pojedinačnih slučajeva, politika održivog razvoja u velikoj mjeri nije ispunila svoju svrhu.

	1	2	3	4	5	
U potpunosti se ne slažem	☐	☐	☐	☐	☐	U potpunosti se slažem

Ciljevi održivog razvoja nisu ispunjeni jer se na društvenoj razini zahtijeva rast pod svaku cijenu.

	1	2	3	4	5	
U potpunosti se ne slažem	☐	☐	☐	☐	☐	U potpunosti se slažem

Da bi se postiglo dugoročno blagostanje društva trebamo napustiti BDP kao mjeru napretka.

	1	2	3	4	5	
U potpunosti se ne slažem	☐	☐	☐	☐	☐	U potpunosti se slažem

Manje iskorištavanje prirodnih resursa moguće je ostvariti tehnološkim napretkom i regulacijom slobodnog tržišta.

	1	2	3	4	5	
U potpunosti se ne slažem	☐	☐	☐	☐	☐	U potpunosti se slažem

Ne trebamo narasti do određene točke kako bismo imali dosta, nego trebamo sagledati ono što imamo kao dostatnoza ono što želimo.

	1	2	3	4	5	
U potpunosti se ne slažem	☐	☐	☐	☐	☐	U potpunosti se slažem

NATRAG

DALJE

Odrast

Po Vašoj prosudbi, u kojoj mjeri je Vaša organizacija upoznata s teorijom odrasta (eng. degrowth)?(moguće je označiti više odgovora)

- ☐ Nije upoznata
- ☐ Djelomično je upoznata
- ☐ Članovi organizacije su sudjelovali u nekim oblicima obrazovanja (npr. predavanja, konferencije) i upoznali se sa teorijom
- ☐ Potpuno je upoznata i članovi organizacije sudjelovali su u organiziranju predavanja na temu odrasta
- ☐ Teorija odrasta jedna je od ključnih smjernica naše organizacije

NATRAG

DALJE

U nastavku slijedi popis ideja i prijedloga koje predstavljaju željene promjene kojem teži teorija odrasta. Molimo da označite koje se od navedenih vrijednosti mogu povezati sa ciljevima i misijama Vaše organizacije. Ukoliko se trenutno ne bavite tim temama, ali biste voljeli rad Vaše organizacije u budućnosti povesti u tom smjeru, molimo Vas da i to označite. (molimo označiti jedan odgovor za svako pitanje)

Napuštanje ekonomskog rasta kao društvenog cilja i veći naglasak na blagostanje svih ljudi.

- ☐ Povezano je sa ciljevima organizacije
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima, ali želimo se u budućnosti baviti ovom temom
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima i ne želimo se u budućnosti baviti ovom temom

Stvaranje održivog gospodarstva putem pronalaska vlastitih smjernica za definiciju dobrog života umjesto naglašavanja da se mora postići ekonomski rast.

- ☐ Povezano je sa ciljevima organizacije
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima, ali želimo se u budućnosti baviti ovom temom
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima i ne želimo se u budućnosti baviti ovom temom

Smanjenje nezaposlenosti putem politike kraćeg radnog vremena i dijeljenjem posla (tzv. work sharing) umjesto smanjenja radne snage.

- ☐ Povezano je sa ciljevima organizacije
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima, ali želimo se u budućnosti baviti ovom temom
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima i ne želimo se u budućnosti baviti ovom temom

Prihvatanje minimalno dostatnog materijalnog životnog standarda u zamjenu za više vremena i slobode koji se mogu posvetiti drugim životnim ciljevima.

- ☐ Povezano je sa ciljevima organizacije
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima, ali želimo se u budućnosti baviti ovom temom
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima i ne želimo se u budućnosti baviti ovom temom

Poticanje direktne demokracije i aktivnijeg građanstva kako bi se došlo do kvalitetnijih političkih i ekoloških promjena.

- ☐ Povezano je sa ciljevima organizacije
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima, ali želimo se u budućnosti baviti ovom temom
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima i ne želimo se u budućnosti baviti ovom temom

Smanjenje ekološke nejednakosti tako da ekološki proizvodi i usluge, kao što su zdrava lokalna hrana, održivi sustav gospodarenja otpadom ili zeleni prostori, postanu pristupačni i siromašnom gradskom i/ili seoskom stanovništvu, a ne samo bogatom gradskom stanovništvu.

- ☐ Povezano je sa ciljevima organizacije
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima, ali želimo se u budućnosti baviti ovom temom
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima i ne želimo se u budućnosti baviti ovom temom

Poticanje ekoloških zajednica u kojima se članovi bave organskom poljoprivredom, permakulturom, samogradnjom i prednost daju obnovljivim izvorima energije.

- ☐ Povezano je sa ciljevima organizacije
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima, ali želimo se u budućnosti baviti ovom temom
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima i ne želimo se u budućnosti baviti ovom temom

Održivo gospodarenje prirodnim resursima pravednim smanjenjem proizvodnje i potrošnje.

- ☐ Povezano je sa ciljevima organizacije
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima, ali želimo se u budućnosti baviti ovom temom
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima i ne želimo se u budućnosti baviti ovom temom

Smanjivanje ovisnosti o industrijskom i potrošačkom društvu i poticanje osobne kreativnosti i zajedničke inovativnosti.

- ☐ Povezano je sa ciljevima organizacije
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima, ali želimo se u budućnosti baviti ovom temom
- ☐ Nije povezano sa našim ciljevima i ne želimo se u budućnosti baviti ovom temom

[NATRAG](#)

[DALJE](#)

Kada bi postojala veća politička i društvena potpora za odustajanje od ekonomskog rasta, bi li se Vaša organizacija zalagala za putanju promjena koje zagovara teorija i pokret odrasta?

- ☐ Da
- ☐ Ne
- ☐ Ne znam

Zahvaljujemo na ispunjenom anketnom upitniku. Nakon obrade podataka, obavijestit ćemo Vašu organizaciju o rezultatima istraživanja. Eventualne primjedbe i komentare možete upisati ovdje.

Vaš odgovor

NATRAG

PODNEŠI

Popis nevladinih organizacija za zaštitu okoliša uključenih u istraživanje i područja u kojem djeluju

Brodsko ekološko društvo	Zaštita prirodne i kulturne baštine, održiva poljoprivreda, zajednička dobra
Društvo za oblikovanje održivog razvoja (Door)	Tranzicija u niskougljično društvo, ublažavanje energetskog siromaštva
Eco Hvar	Zajednička dobra, protiv pesticida, zbrinjavanje smeća i otpada
Eko Kvarner	Gospodarenje otpadom, zajednička dobra
Eko Zadar	Područje ljudskih prava, međunarodne suradnje, gospodarstva, održivog razvoja te zaštite okoliša i prirode
Forum za održivi razvoj Zeleni prozor	Klimatske promjene, javna dobra, gospodarenje otpadom
Franjo Košćec	Zaštita okoliša, edukacija, zeleni telefon
Greenpeace (Hrvatska)	Energetika, klimatske promjene, zaštita mora
Krka	Zaštita okoliša i rijeka na području Knina
Održivi razvoj zajednice	Održivi razvoj, zajednička dobra
Parktipicacija	Proizvodnja i distribucija hrane, gospodarenje otpadom, zajednička dobra, alternativna ekonomija
Sunce	Otpad, zaštita prirode, održivi turizam
Udruga za održivi razvoj Hrvatske (Uzor)	Gospodarenje otpadom, odgoj i obrazovanje djece za održivi razvoj, klimatske promjene
Zaštitarsko-ekološka organizacija Nobilis	Gospodarenje otpadom, obnovljivi izvori energije, pravo na sudjelovanje u okolišnim pitanjima
Zelena akcija	Energetika, otpad, zajednička dobra
Zelena mreža aktivističkih grupa (ZMAG)	Permakultura, očuvanje genske raznolikosti (sjeme), prirodna gradnja
Zeleni dan	Recikliranje, zaštita okoliša, podizanje svijesti uže i šire zajednice o važnosti zaštite okoliša i prirode
Žmergo	Ekološka poljoprivreda, otpad/food waste, održivi turizam
World Wide Fund for Nature (WWF Adria)	Zaštićena područja, slatkovodni ekosustavi i održiva hidroenergetika; morska zaštićena područja i ribarstvo

Odgovori nevladinih organizacija za zaštitu okoliša zašto je za njih održivi razvoj važan odnosno glavni cilj

Važan cilj	<p>1) Održivim razvojem se čuva okoliš.</p> <p>2) Održivim razvojem nastojimo zadovoljiti osnovna načela i principe utemeljene zaštitom okoliša.</p> <p>3) Slabo se uzimaju u obzir sve tri komponente održivog razvoja, vjerujemo da je to ipak moguće i demonstriramo gdje je najpotrebnije.</p> <p>4) Jer je to razlog zbog kojeg naša organizacija postoji i djeluje.</p> <p>5) Jedan od naših ciljeva je spriječiti devastiranje i zagađivanje okoliša, ostaviti okoliš po mogućnosti isti ako ne može biti i bolji za nove naraštaje.</p> <p>6) Jedini način da se trajno zaštiti okoliš i uspore klimatske promjene.</p> <p>7) Izuzetno važan zbog dobrobiti sadašnjih, ali i budućih generacija. Nama je važan jer želimo doprinijeti ovom cilju.</p> <p>8) Bez toga ima sve više problema u našem društvu, pogotovo oko zdravlja.</p> <p>9) Jer je ključan za opstanak svega ostalog za što se zalažemo.</p> <p>10) Zalažemo se za promicanje permakulturnih vrijednosti i praksi što podrazumijeva brigu o zemlji, brigu o ljudima i pravednu raspodjelu stoga je održivost sastavni dio našeg djelovanja.</p> <p>11) Smatramo da održivi razvoj nije isključivo ekonomsko ili okolišno pitanje, već i društveno te zbog toga zagovaramo održivi razvoj prema definiciji da on ne vodi samo ka održivom društvu (u materijalnom smislu) već ka pravednom društvu koje se temelji na demokraciji, solidarnosti građani_ki, ekonomskoj pravednosti, itd.</p> <p>12) Navedeni cilj jedan je od statutarno utvrđenih s obzirom da udruga generalno djeluje na smanjenju antropogenog utjecaja na okoliš i društvene pravednosti što uključuje i pravedno i odgovorno upravljanje resursima.</p> <p>13) Gore je postavljeno pitanje u kojoj mjeri je zagovaranje održivog razvoja važan cilj. Zagovaranje je samo jedna od metoda koja se može koristiti za postizanje održivog razvoja te je stoga označeno kao važna metoda. Postizanje održivog razvoja je za udrugu izuzetno bitno.</p>
Glavni cilj	<p>1) Očuvanje prirodnih resursa vidimo kao najvažniju kariku, a jedino je moguće preko održivog razvoja.</p> <p>2) Trenutno najbolje usklađuje potrebe društva, ekonomije i rasta sa mogućnostima prirode odnosno našeg okoliša da se prirodno obnovi i oporavi.</p> <p>3) Udruga je osnovana u cilju promocije održivog razvoja.</p> <p>4) "Održivi razvoj" kao pojam je pomalo oksimoron jer nije moguće imati beskonačan razvoj i ekonomski rast na planeti koja nije beskonačna. Umjesto toga zagovaramo "degrowth" to jest iznalaženje kreativnih načina kako nastaviti živjeti održivo na planeti zemlji bez potpunog uništenja resursa, bioraznolikosti i općenito biosfere kao takve.</p> <p>5) Jer je jedini način za opstanak ljudi i planeta Zemlje.</p> <p>6) Zbog zaštite javnih interesa.</p>

Mišljenje nevladinih organizacija za zaštitu okoliša o problemu implementiranja ciljeva održivog razvoja

Pod tim terminom mogu se upakirati razna "rješenja" koja nisu nužno održiva (u smislu pravedna i dugoročna; ne doprinose otpornosti ekosustava niti otpornosti ljudskih zajednica), odnosno, ne uvažavaju ograničenja biokapaciteta planeta.
Suradnja dionika.
Pojam održivosti slabo je poznat široj javnosti i upotrebljava se bez znanja o tome što zaista znači.
Još uvijek financijski neisplativa moderna tehnologija.
Implementacija zakonodavstva.
I dalje podrazumijeva gospodarski rast, vrednovanje društvenog napretka i blagostanja isključivo porastom BDP-a i druge neoliberalne kategorije, koje se često nazivaju i "zelenim kapitalizmom". Smatramo da se održivost ne može bazirati na rastu gospodarstva. Drugi problem je što su privatni interesi velikih korporacija utkana u sam sustav provođenja ciljeva te održavaju stanje i koče implementaciju novih ekonomskih koncepata bitnih za postizanje održivosti.
Industrija i gospodarstvo ne prate u dovoljnoj mjeri održivost okoliša.
Nerazumijevanje, ne implementiraju se sve tri komponente. A vjerojatno pod nazivom održivog razvoja neke velike organizacije/donori i sl. rade male i beskorisne stvari – to nitko ne voli.
Kod implementiranja održivog razvoja poteškoće se javljaju kod uključenja svih segmenata društva, od vladinih tijela do pojedinaca.
Novac.
Nedovoljno razumijevanje tog pojma te negativne konotacije koje se sve više i sve češće vežu uz njega.
Glavni problem je to što je ideja održivog razvoja u kontradikciji sama sa sobom. Ekološka održivost je uvijek bila u konfliktu s ekonomskim rastom stoga smatram da neće doći do puno ozbiljnije implementacije mjera održivosti u našem društvu sve dok je ekonomski rast glavni imperativ političke sfere.
Pohlepnost, lijenost, želja za što većom zaradom uz što manji trud.
Zaštita okoliša je ušla u mainstream, održivi razvoj je "pojeo" održivost, ne govori se više o održivosti, u održivom razvoju razvoj je dominantan, a zaštita okoliša inferiorna.

Nerazumijevanje koncepta i načela, povezivanje samo sa zaštitom okoliša, a ne i s načinom poslovanja kojemu je maksimalizacija profita jedini cilj te s uključivim društvom temeljenim na vrijednostima solidarnosti, transparentnosti i dobrog upravljanja.
Nedostatak vizije i volje.
Pozivanje na održivi razvoj, poznavanje alata koji mogu tome doprinijeti, međutim s manjkom konkretnog i dovoljnog angažmana na razini pojedinaca, institucija i politika za provedbu ovih alata.
Prevladavajuća kapitalistička paradigma neograničenog rasta koja se temelji na iskorištavanju resursa siromašnijih regija praćena podržavajućom političkom praksom koja pogoduje takvim ekonomskim globalnim i regionalnim „igračima“, školsko i vjersko obrazovanje koje se u slučaju školskog sustava odražava i poticanju kompetitivnosti, a u slučaju vjerskog na humanocentričnom pristupu ukupnom globalnom ekosustavu.

Mišljenje nevladinih organizacija za zaštitu okoliša o neodrživosti ekonomskog rasta

Može biti održiv samo suradnjom.
Isto kao u prethodnom pitanju. Ako održivost podrazumijeva ograničavanje ljudskog djelovanja unutar planetarnih granica, u situaciji gdje smo te planetarne granice odavno prešli, nije logično smatrati da je održivo društveni razvoj i dalje uvjetovati gospodarskim rastom.
Održivost, kao strategija razvoja, je i dalje ukorijenjena u dominantnoj strukturi postojećeg globalnog ekonomskog i političkog sustava koji pak počiva na principima ekonomskog rasta čiji cilj nije uzimanje u obzir ograničenja resursa i biokapaciteta planete kao dio računice ekonomske isplativosti. Dakle, održivi razvoj ne podrazumijeva ograničenja funkcija ekosustava i u praksi se često primjenjuje proizvoljno i paušalno.
Ukoliko ekonomski rast uzima u obzir ekološke i društvene faktore te razvija zelene i društveno odgovorne poslove i ne temelji se na motu „razvoj pod svaku cijenu“, tada i taj razvoj može biti održiv.
Smanjenje potrošnje je jedini način da postignemo ekološku održivost. A smanjenje potrošnje je u kontradikciji s ekonomskim rastom.
Ekonomski rast koji kreće od ekološke poljoprivrede, prerade pa do krajnjeg proizvoda može biti održiv. Većina gospodarstva kreće od proizvođača sirovine koji itekako može biti održiv.

Porast proizvodnje i porast proizvodnih kapaciteta zahtjeva veće korištenje raspoloživih resursa (uz primjenu današnje "mainstream" tehnologije) što je kontradiktorno s načelom i principom održivog razvoja.
Smanjenje troškova je ključ ekonomskog rasta.
Vrlo diskutabilno, time se primjerice bavi odrast koji teži udaljavanju od rasta kao i decoupling.
Ukoliko gledamo isključivo jednu komponentu (ekonomsku), zanemarujemo društveni i prirodni kapital - to nije održiv razvoj. Ukoliko naš razvoj temeljimo samo na prekomjernom iskorištavanju jednog resursa, brzo ostajemo bez toga - sve što nije u skladu s mogućnostima ekosustava i pametnim korištenjem tih usluga nije dugoročno održivo. Ukoliko pojedinci ili društvo to ne razumiju i ne prate imamo još veći problem.
Može biti održiv naravno. Ekonomski rast ne smije i nije samom sebi svrhom.
Beskonačni ekonomski rast ne može biti održiv.
Radeći već skoro tri desetljeća na jednom konkretnom prirodnom resursu savršeno nam je jasno da bismo u želji da budemo što ekonomski uspješniji davno prešli njegove granice iskoristivosti i ugrozili budućnost na tom području - i prirodnog resursa kao takvog i posljedično ljudi koji o njemu ovise. No moramo naglasiti da nije jednostavno na ruralnom području koje već dugo živi na rubu siromaštva biti faktor koji na neki način ograničava rast i vrlo je teško komunicirati tu poruku.
S kritikom se u potpunosti slažemo. Neograničeni rast je jednostrani pogled na globalnu ekonomiju s pozicije najbogatijih svjetskih ekonomskih igrača i događa se nauštrb najsiromašnijih regija planeta, stoga je u svojoj postavci netočan jer planet i njegov ukupni ekosustav ne promatra cjelovito.
Ekonomski rast koji generira profit, ali ne pod svaku cijenu, može biti održiv.
Ekonomski rast koji kreće od ekološke poljoprivrede, prerade pa do krajnjeg proizvoda može biti održiv. Većina gospodarstva kreće od proizvođača sirovine koji itekako može biti održiv.
Razvoj temeljen na ekonomskom rastu može biti održiv ako se "viškovi" vraćaju za potrebe zajednice (primjer društvenog poduzetništva okrenutog prema brizi za okoliš) ili održavanje i obnavljanje prirodnih dobara.
Pitanje je definicije ekonomskog rasta. Ukoliko govorimo o rastu blagostanja za pojedince i društvo isto je moguće postići kao dio održivog razvoja. Međutim, održivi razvoj ne može biti komplementaran sa zastarjelim definicijama ekonomskog rasta poput rasta BDP-a.

SAŽETAK

Ideje o rastu i razvoju su temeljni aspekti iz kojih izvire tenzije između održivog razvoja kao vodeće razvojno-ekološke vizije i odrasta kao evoluirajuće paradigme. Riječ je o dva koncepta koji teže jednome cilju – postizanju integralne održivosti. Dok u rješavanju tog izazova, jedan neuspješno korača vučeći za sobom ustaljene načine mišljenja, drugi tek počinje hodati utirući put budućim društvenim promjenama. Glavni pokretač tenzija je kapitalistički sustav koji nameće jednoobrazne promjene i to isključivo prema ekonomskom rastu. Iako ga zbog njegovih pozitivnih konotacija, koje prevladavaju u društvu, još nismo prepoznali kao takvog, ekonomski rast izvor je, a ne rješenje naših društveno-ekoloških problema. Nametnut kao samorazumljiva i neupitna dogma, imperativ ekonomskog rasta gazi sve pred sobom, pa tako i one dvije stavke o kojima ovisi – društvo i prirodu. Da bismo živjeli održivo, moramo uravnotežiti naše želje i potrebe sa ograničenim kapacitetom ekosustava što znači napuštanje ideje o beskonačnom rastu. Redefiniranje razvoja i repolitizacija rasprave o društvu kakvo želimo ključni su aspekti kojima nas odrast želi usmjeriti na toliko potreban zaokret prema održivosti. Samorazumljivo je da su to promjene koje su potrebne i hrvatskome društvu iako vladajuća elita toga još nije svjesna. No, svjesne su stoga nevladine organizacije za zaštitu okoliša koje već godinama putem svojih aktivnosti i projekata educiraju javnost o potrebi odgovornog ponašanja prema prirodi te svojim primjerom pokazuju da je moguće putem organiziranja jednostavnih praksi stvoriti ekonomiju prosperitetnu bez rasta. Istraživanje nevladinih organizacija za zaštitu okoliša dalo je uvid u njihove stavove o problematici implementiranja održivog razvoja i neodrživosti ekonomskog rasta, ali otkrilo u kojoj mjeri su njihove aktivnosti povezane sa vrijednostima kojima teži odrast. Rezultati istraživanja pokazali su da je već sada, u vrijeme kada je odrast još uvijek relativno nepoznat u Hrvatskoj, većina ispitanih organizacija prepoznala odrast kao ključnu poruku za naše doba i spremne su slijediti novu putanju promjena koje taj koncept nosi.

Ključne riječi: odrast, degrowth, održivi razvoj, održivost, ekološka održivost, rast, razvoj, nevladine organizacije za zaštitu okoliša, zaštita prirode